

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
DEPARTAMENTUL-CATEDRA UNESCO
PENTRU SCHIMBURI INTERCULTURALE ȘI INTERRELIGIOASE
Program de Master
„Comunicare interculturală în contextul integrării europene”
Specializarea “Comunicare interculturală”**

Lucrare de disertație

**SOCIETATEA CIVILĂ, ELEMENT ESENȚIAL
AL PROCESULUI DE RECONSTRUCȚIE**

**Autor:
Andreea-Ștefania Buzec**

**Conducător științific:
Prof. univ. dr. Martin Hauser**

**București
februarie 2007**

Cuprins

Introducere / 4

Capitolul 1. Termeni de referință / 7

- 1.1. Ce este societatea civilă? / 7
- 1.2. Ce înseamnă proces de reconstrucție? / 9

Capitolul 2. Societatea civilă în Balcani / 10

- 2.1. Context istoric / 10
- 2.2. Societatea civilă în timp de război și după / 13
- 2.3. Principalele tendințe ale perioadei de după / 15
 - 2.3.1. Organizații ale societății civile care au cunoscut succesul / 16
 - 2.3.2. Noi voci ale viitorului / 17
 - 2.3.3. Lipsa de comunicare / 18
 - 2.3.4. Oare, democrația, este promovată ? / 19

Capitolul 3. Bosnia-Herțegovina, punct nevralgic al Balcanilor / 21

- 3.1. Istoria unei confruntări / 21
- 3.2. Sămânța discordiei / 21
- 3.3. O perspectivă asupra războiului / 23
- 3.4. Noua situație după război / 24
- 3.5. Momentul Dayton / 27

Capitolul 4. Kosovo, o istorie controversată / 31

- 4.1. Un conflict cu rădăcini adânci / 31
- 4.2. Kosovo în perioada comunistă / 35
- 4.3. Statul paralel albanez / 35
- 4.4. Occidentul rămâne nepăsător / 42
- 4.5. Efectul Acordului de la Dayton asupra Kosovo / 43
- 4.6. Societatea civilă din Kosovo înainte de război / 45

Capitolul 5. Provocările consolidării societății civile / 47

- 5.1. Greutăți întâmpinate / 49
- 5.2. Câștigul promovării societății civile / 49
- 5.3. Mai este drum lung / 51

Capitolul 6. Popoare, națiuni, minorități etnice în Balcani / 53

Concluzie / 59

Introducere

România a fost deseori situată, din punct de vedere geografic, în Peninsula Balcanică, deși, nu apropierea geografică ne-a făcut să ne simțim mai aproape de popoarele balcanice, ci drumul pe care l-am parcurs împreună de-a lungul istoriei. Există, într-adevăr, multe similitudini între români și popoarele balcanice. Ceea ce ne unește este amprenta trecutului și mentalitatea stăpânitorului comun, lucru ce ne-a făcut adesea să mergem pe același drum. Oricât am încerca să ne desprindem, să ne asumăm un caracter latin, care ne-ar legitima în ochii unei civilizații occidentale deseori elitiste, toropeala Orientului, drumul mării la răscruce de lumi ne întoarce fața către varietatea moștenirii culturale care ne-a atins trecutul și ne condiționează, uneori, prezentul. Aceeași varietate se manifestă și în ceea ce privește popoarele ce au poposit pe aceste meleaguri balcanice, reflectându-se în compoziția etnică a fiecărui stat.

Lucrul ce mi-a atras atenția și care, de altfel, reprezintă justificarea principală a acestei lucrări, este faptul că deși varietatea etnică a fost și este o realitate ce caracterizează structura demografică a României, diferențele nu au degenerat niciodată în conflicte armate, cel mult în câteva discursuri naționaliste usturătoare sau în emigrare. Același lucru care nu poate fi spus și despre vecini, în speță despre Bosnia-Herțegovina și Kosovo. Nu poate fi desfăcut răul ce s-a produs deja, însuși războiul, însă o analiză detaliată a celor două situații poate rezulta într-o prioritizare a factorilor cu adevărat importanți ce trebuie implicați în procesul de reconstrucție, mai ales în consolidarea păcii și prevenirea unor eventuale conflicte în aceste zone. Doresc să pun în evidență un factor esențial în ceea ce privește reabilitarea situației din aceste state vecine, situate atât de aproape și al căror destin l-am împărțit adesea.

Unul dintre factorii esențiali ai procesului de reconstrucție îl reprezintă societatea civilă. În loc să abordez efectele benefice ale posibilelor intervenții internaționale, am ales să tratez dimensiunea socială a procesului de reconstrucție ce urmează oricărui război, dimensiune reprezentată de societatea civilă, tocmai pentru că motivele din spatele violențelor armate din Bosnia și Kosovo sunt de natură socială, croite pe clivajul

dintre etniile coabitante în regiunile respective. Societatea civilă poate contribui la facilitarea unui dialog între părțile combatante, întregind strategia de comunicare necesară în astfel de situații.

De ce din toate statele balcanice m-am oprit tocmai la Kosovo și Bosnia-Herțegovina? Clivajele etnice, deseori dublate de cele religioase, sunt o caracteristică comună a țărilor balcanice, însă Kosovo și Bosnia-Herțegovina sunt teritoriile unde aceste diferențe au degenerat în conflicte armate de anvergură, în care au fost afectate atât structuri statale, cât și economice și sociale. În cazul celor două țări, actorii sociali, în afara faptului că trebuie să interacționeze pe plan orizontal, depășind barierele etnice și religioase existente, trebuie, de asemenea, să se implice și pe plan vertical, în încercarea de a reabilita structuri instituționale și economice, ce trebuie să fie operative de la nivel local până la nivel internațional. În mod evident, responsabilitatea actorilor din societatea civilă este mult mai mare, iar aportul lor poate fi punctat de-a lungul unui traseu complet și elocvent pentru alte situații asemănătoare.

Așadar, mi-am propus să demonstrez că societatea civilă este un element esențial în cadrul procesului de reconstrucție a societăților atinse de război, în speță a celor din Kosovo și Bosnia-Herțegovina. Voi clarifica termenul de societate civilă, de proces de reconstrucție, voi trasa o prezentare a stadiului de dezvoltare a societății civile în zona Balcanilor, insistând asupra situației din Bosnia, respectiv Kosovo, integrând toate aceste informații într-un cadru istoric privind istoria fiecărei regiuni vizate, în încercarea de a oferi un parcurs logic al conflictelor, bine susținut de argumente istorice.

În detaliu, voi argumenta de ce este nevoie de societate civilă pentru a consolida pacea, pentru a evita conflictele și pentru a regenera structurile post-conflictuale, restabilind canalele de legătură între aceste structuri alienate de război. Voi indica categoriile de actori care pot fi reprezentați de societatea civilă, voi arăta în ce tipuri de activități este implicată societatea civilă în vederea stabilirii păcii și acceptării schimburilor globale. De asemenea, voi contura potențialul pe care actorii din societatea civilă îl pot exploata în vederea ușurării tranziției de la război la pace, voi arăta care sunt problemele întâlnite în reconstrucția societății civile în aceste două țări afectate de război, neuitând să semnaliez, în egală măsură, limitările organizațiilor societății civile.

Bibliografia în acest domeniu este una bogată, plină de articole, rapoarte, cărți scrise de către diverși analiști politici, până la organisme internaționale care au avut o

experiență directă în această zonă afectată de conflict. Am preferat să consult diverse rapoarte internaționale, tocmai pentru obiectivitatea și specificitatea datelor incluse, dar și literatură de specialitate, scrisă de cei care au o experiență directă în domeniu, care au lucrat în cadrul unor proiecte în zona respectivă. Am consultat, de asemenea, articole ale unor diverși jurnaliști care au avut prilejul de a asista la realitatea din Kosovo sau Bosnia-Herțegovina.

M-am străduit să păstrez proporțiile, obiectivitatea și claritatea informațiilor prezentate și am dorit ca, prin nenumăratele fațete ale existenței, activității și limitărilor diverselor forme ale societății civile pe care le-am prezentat, să reiasă importanța rolului pe care aceasta îl joacă în reconstrucția societăților atinse de război și în facilitarea procesului de comunicare între părțile implicate.

Capitolul 1. Termeni de referință

1.1. Ce este societatea civilă?

În literatura academică sau în discursurile legate de dezvoltare, sunt folosiți diferiți termeni pentru a pune mai bine în valoare subiectul discuției. Teoria relațiilor internaționale introduce termenul de *actori non-statali*, ceea ce ar include toți actorii de la nivel internațional care nu sunt state. Această definiție reflectă presupunerile teoriilor realiste care susțin că interacțiunea dintre state este principala relație care ar trebui studiată în cadrul politicii internaționale. *Actorii non-statali* în teoria relațiilor internaționale includ organizațiile non-guvernamentale, firmele și antreprizele, în special corporațiile multinaționale, media internațională, crima organizată la nivel internațional, precum și actorii de tip mafiot, dar și forțele armate internaționale și grupurile teroriste.

Acest termen este, de asemenea, folosit în domeniul cooperării cu privire la dezvoltare, în special după Acordul de la Cotonou între Uniunea Europeană și țările africane, caraibiene și pacifice (ACP). În acest context, termenul face trimitere la o gamă întreagă de actori non-guvernamentali implicați în procesul de dezvoltare, a căror participare în cadrul cooperării dintre Uniunea Europeană și ACP a fost în mod oficial recunoscută. Potrivit Articolului 6 din înțelegere, actorii non-statali includ: „societatea civilă în toată diversitatea ei, în funcție de caracteristicile naționale; parteneri economici și sociali, inclusiv organizații de schimb; și sectorul privat”¹. Pentru a se putea alătura parteneriatului, actorii non-statali trebuie să vină în întâmpinarea nevoilor sociale, să poseze competențe relevante pentru obiectivele dezvoltării și să aibă structuri organizaționale interne care să fie transparente și democratice.

Organizațiile non-guvernamentale (ONG) sunt descrise de obicei ca fiind „grupuri non-statale, non-profit care urmăresc împlinirea obiectivelor interesului public”², fără a pune la socoteală sectorul privat. Termenul, conceptualizat în mare parte

¹ <http://fondromania.wordpress.com/category/cooperare-pentru-dezvoltare/>

² Martina Fischer, *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia- Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlin, 2006, p. 43.

de către Banca Mondială, este folosit foarte des în domeniul cooperării în vederea dezvoltării. Directiva Operațională 1470 a Băncii Mondiale definește ONG-urile ca fiind „organizații private care se dedică unor activități de atenuare a suferinței, de promovare a intereselor celor săraci, de protejare a mediului înconjurător, de furnizare a unor servicii sociale de bază, de angajare în dezvoltarea comunității”.³ Într-un sens mult mai larg, termenul se poate aplica oricărei organizații non-profit care este independentă față de guvern. Potrivit Băncii Mondiale, ONG-urile sunt „organizații bazate pe anumite valori care depind, în parte sau în totalitate, de donații caritabile și de servicii voluntare”, iar „principiile altruismului și voluntarismului rămân caracteristicile definitorii cheie”.⁴ Banca Mondială diferențiază două mari categorii de ONG-uri cu care cooperează:

1. ONG-uri operaționale, al căror principal scop este de a alcătui și implementa proiecte legate de dezvoltare;

2. ONG-uri de lobby, al căror principal scop este acela de a apăra sau promova o anumită cauză și de a încerca să influențeze politicile și practicile organizațiilor internaționale.

La rândul lor, ONG-urile internaționale sunt împărțite în:

- a) organizații naționale care operează în țări aflate în dezvoltare;
- b) organizații internaționale care, în mod obișnuit își au sediul central într-o anumită țară în curs de dezvoltare, dar își desfășoară activitățile în mai multe țări;
- c) organizații bazate pe comunități, care servesc interesele unei populații specifice, dintr-o anumită zonă geografică.

Acestea din urmă, potrivit acestei clasificări, sunt considerate și organizații de bază sau organizații ale oamenilor care sunt diferite de alte ONG-uri, atât în ceea ce privește natura, cât și scopul lor; în timp ce alte organizații naționale și internaționale sunt văzute ca intermediare, formate pentru a ajuta pe alții, aceste organizații ale comunității sunt în mod normal din grupuri de indivizi care s-au asociat pentru a-și promova interesele, cum ar asociațiile de femei, cluburile de tineret, cooperativele și asociațiile de fermieri.

³ Martina Fischer, *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia- Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlin, 2006, p. 44.

⁴ Ibidem.

În anii mai recenti, un alt termen a câștigat teren în literatura despre construirea păcii și transformarea conflictului: *organizațiile societății civile*. Banca Mondială îl folosește, de asemenea, pentru a se referi la „organizațiile non-guvernamentale și non-profit care sunt prezente în viața publică, exprimând interesele și valorile membrilor lor sau ale altora, bazându-se pe considerații etice, culturale, politice, științifice, religioase sau filantropice. Acest lucru include o gamă largă de organizații: grupuri în cadrul comunității, organizații non-guvernamentale, sindicate, grupuri indigene, organizații de caritate, organizații bazate pe credința comună, asociații profesionale și fundații.”⁵

Avantajul termenului de „organizații ale societății civile” este acela că are un scop mai larg și conotații mult mai pozitive decât termenii dezbătuți mai sus. Nu există o definiție precisă în legătură cu ceea ce înseamnă societatea civilă, nici în cadrul dezvoltării comunității, nici în cel al dezbaterilor academice, care se axează pe analiza impactului societății civile asupra democratizării, balanței puterii și civilizației în cadrul politicii la nivel național și asupra guvernării globale la nivel internațional. În mijlocul acestor neînțelegeri, există un punct de consens: acela că societatea civilă este arena în acțiunilor voluntare colective grupate în jurul intereselor, scopurilor și valorilor comune, un spațiu intermediar între stat și familie populat cu organizații care sunt separate de stat și se bucură de autonomie în raport cu acesta.

1.2. Ce înseamnă proces de reconstrucție?

Pentru că termenul de societate civilă este folosit în cadrul prezentei lucrări în legătură cu procesul de reconstrucție, este necesar să se precizeze cu exactitate ceea ce presupune acest tip de proces. Făcându-se referirea la societățile antrenate în război, procesul de reconstrucție presupune elaborarea, trasarea și implementarea tuturor proceselor ce au drept scop restabilizarea structurilor politice, economice și sociale din zonele respective. Aceste procese vor păstra în permanență doi numitori comuni, care sunt consolidarea păcii și soluționarea conflictelor.

⁵ www.worldbank.org/ngo

Capitolul 2. Societatea civilă în Balcani

Înainte de a reliefa caracterul distinctiv al societății civile în Bosnia-Herțegovina și Kosovo și de a încerca scoaterea în evidență a câtorva tendințe, precum și a unor provocări care îi caracterizează dezvoltarea în anii '90, voi pune la dispoziție un scurt cadru istoric al conflictelor din aceste două regiuni pentru a putea contextualiza argumentele. În acest sens, trebuie menționat rolul Ligii Comuniștilor, al Alianței Socialiste, cât și al sindicatelor și organizațiilor de tineret, având în vedere că sistemul iugoslav a fost în mod fundamental diferit atât de blocul comunist cât și de tendințele occidentale. Astfel, trebuie avute în vedere trei perioade: sfârșitul secolului al XIX-lea, perioada regimului comunist și sfârșitul regimului comunist iugoslav, anii 1970-'80, urmând o perspectivă generală, dar cu câteva exemple punctate, grăitoare pentru situația specifică din Bosnia-Herțegovina și Kosovo.

2.1. Contextul istoric

În 1862, Imperiul Otoman decretează dreptul de a fi stabilite asociații independente, însă adevărata dezvoltare a societății civile a început puțin mai târziu; în Bosnia, după stabilirea guvernării austro-ungare în 1878, mai ales între 1908 și 1914. Se pare că mai mult de 1.256 de asociații bosniace au fost înființate până în 1916, pornind de la organizații culturale sau de caritate până la cluburi sportive⁶. Însă acest număr destul de ridicat de asociații se explică prin faptul că s-a lucrat cu niște criterii mai degrabă generoase, în speță considerând ca entități separate diferitele ramuri locale ale unei anumite asociații. Cu toate acestea, această înflorire bruscă poate fi înțeleasă numai dacă este pusă în legătură cu grupuri sau rețele informale deja existente și active, precum și cu dezvoltarea unei culturi a clasei de mijloc, împletită cu desprinderea unor formatori locali de opinie. Nu trebuie scos din ecuație procesul de migrație, esențial pentru

⁶ Faimoasele asociații *sokol*.

schimbul de idei și, mai mult, este important de subliniat faptul că majoritatea acestor asociații erau de natură educațională și culturală, formate deasupra liniilor ce desenau clivajul național și religios.⁷

După 1945, toate aceste societăți sau rețele organizate, dacă nu au fost interzise, au fost puse în slujba construirii unei societăți bazată pe ideologia promovată de Partidul Comunist. Persecuțiile și epurările sociale au obligat nenumărate grupări să se ascundă. Însă ruptura dintre Tito⁸ și Stalin⁹ din 1948 a adus niște schimbări în ceea ce privește nivelul toleranței: intelectualii se puteau întâlni în cadrul unor structuri bazate pe practici profesionale¹⁰, iar cărți până atunci interzise, erau publicate. Mai mult decât atât, în pofida presiunii ideologice și în tandem cu deschiderea internațională, conceptele de descentralizare și de self-management, în speță *samoupravne interesne zajednice*¹¹, SIZ, abolite la scurt timp după războiul din 1992, au contribuit în oarecare măsură la dezvoltarea diferitor asociații, precum și a unor grupuri bazate pe interese comune.

Din 1960 încoace, viața culturală și diferite grupuri civile, care constituiau adevărate structuri premergătoare de rețele de implicare civică, adesea influențate de retorica subversivă a lui Miroslav Krežla¹², au început să se dezvolte. În anumite privințe asemănătoare structurilor din Europa occidentală, aceste organizații, cu legături politice bineînțeles, duceau o activitate de lobby sau de educație civică. După cum afirmă și Robert Putnam¹³, valoarea acestor rețele de implicare civică este aceea de a spori interacțiunea și de a încuraja principiul reciprocității și al încrederii, pentru că traversează adesea clivajele sociale, contribuind astfel în mod considerabil la formarea unui capital social și a unor înțelesuri comune. Dar în Balcani, mai ales în zonele rurale, rețelele bazate pe interese comunitare sau de rudenie au fost cele mai influente: organizații ierarhice, cum a fi armata, biserica, mafia sau alte rețele paralele au fost privilegiate în detrimentul organizațiilor structurate pe orizontală, cum ar fi cluburile sportive, societățile de întraajutorare, asociațiile culturale sau organizațiile de voluntari.

⁷ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor, Secolul al XX-lea*, vol. 2, traducere de Mihai-Eugen Avădanei, Editura Institutul European, București, 2000, p. 58.

⁸ Josip Broz Tito, născut 25 mai 1892, mort 4 mai 1980, președinte al Iugoslaviei între 1945-1980.

⁹ Iosif Visarionovici Stalin, născut 18 decembrie 1878, mort 5 martie 1953, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii sovietice între 1922-1953.

¹⁰ Așa-numita *framework of praxis*.

¹¹ Comunități de interes autoadministrate.

¹² Miroslav Krežla (1893-1981) a fost un faimos novelist, dramaturg și poet, a cărui operă era caracterizată de un suflu puternic de critică socială.

Zagorka Golubović, care a condus studii empirice în Serbia după 1990, explică acest fenomen. Se pare că structurile societății civile din Serbia sunt rezultatele influenței unor factori interni sociologici și antropologici complecși, factori ce au contribuit la formarea unei mentalități autoritare. Reziduurile acestei societăți tradiționaliste și ale relațiilor predominant patriarhale ar putea fi principalii factori inhibitori ai apariției de organizații ale societății civile. Aceștia ar putea explica faptul că, la căderea regimului comunist, Iugoslavia s-a găsit într-o situație mult mai problematică decât alte țări est-europene.

Rezultatele cercetărilor socio-antropologice și psihologice conduse în Serbia la începutul anilor '90 au indicat o mare corespondență între naționalism, autoritarism și tradiționalism, ca fiind bazele creării unui caracter social autoritar¹⁴. Nu numai că tradiționalismul și comunismul autoritar au găsit un teren propice între anii 1945-'50, dar în contextul trezirii ideologiei naționaliste și a strategiei de formare a statelor națiuni la sfârșitul anilor '80, procesul de retradiționalizare a limitat modernizarea în fosta Iugoslavie și a blocat, nu numai prin cenzură, apariția unei opinii publice critice. Astfel, „personalitatea autoritară ca și caracter social dezirabil și ca personalitate de bază dominantă în Serbia a dat naștere unui tip de comportament social aflat în neconcordanță cu procesele necesare unei transformări democratice a societății”.¹⁵

Această analiză ar explica de ce diferite forme de activitate civică de dinaintea războiului și asociațiile bazate pe interese comune, dezvoltate mai mult în Ljubljana și Zagreb decât în Sarajevo și Pristina, au scăzut considerabil la sfârșitul anilor '80. Cu toate acestea, oazele societății civile orientate spre reforme și opinia publică critică au existat ca și elemente ale mișcării de protest din anii '60 și sub forma unor grupuri de intelectuali care s-au opus autoritarismului.

¹³ Cunoscut analist politic american și profesor la Universitatea Harvard.

¹⁴ Vezi Zagorka Golubović, Bora Kuzmanović și Mirjana Mašović, *Social Character and Social Change in Light of National Conflicts*, Belgrad, 1995, p. 64.

2.2. Societatea civilă în timpul războiului și după

În timpul războaielor, de-a lungul Balcanilor, livrarea de ajutoare umanitare a devenit singurul câmp de activitate a unei serii întregi de organizații umanitare și nonguvernamentale. Dar grupurile internaționale ce livrau acest tip de ajutoare umanitare nu au înțeles adesea că acestea ar putea consolida poziția părților combatante și, astfel, ar putea îngreuna procesul de reconciliere. S-a dovedit că sensibilitatea politică a acestor proiecte, precum și moștenirea structurală și capitalul social al realității de dinainte de război nu au fost luate în calcul.

Acest neajuns este profund determinat de faptul că, adesea, se evită necesitatea construirii pe baza capacității locale existente (ceea ce presupune parteneriate autentice cu actorii locali, de-a lungul tuturor fazelor de dezvoltare și implementare a programelor)¹⁶, precum și că organizațiile societății civile sunt deseori restrânse la organizațiile nonguvernamentale. După cum subliniază Thomas Carothers¹⁷, „este o greșeală să echivalăm societatea civilă cu ONG-urile. Societatea civilă este un concept mult mai larg, cuprinzând toate organizațiile și asociațiile care iau naștere în afara statului și a pieței”.¹⁸ Astfel, numărul de ONG-uri care au apărut în Balcani nu constituie în nici un caz o garanție a dezvoltării ulterioare a societății civile, mai ales dacă ONG-urile sunt componenta dominantă, aruncând în umbră lipsa grupurilor active de cetățeni, a unei media independente și a unei opinii publice critice.

Cu toate acestea, rețele internaționale tipice societății civile și orientate spre implementarea diferitor politici sociale, cum ar fi organizațiile internaționale, au fost, de asemenea, prezente. Au fost mult mai sensibile vizavi de cadrul politic, tocmai pentru că au lucrat cu mulți actori locali, mai ales cu activiști proeminenți din Uniunea Pentru O Inițiativă Iugoslavă Democratică, și a sprijinit inițiativele locale în ariile drepturilor omului și ale democratizării. Ceea ce este de asemenea important și semnificativ pentru impulsul dat dezvoltării societății civile este faptul că aceste organizații au implicat

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Vezi Eric Gordy, “CRDA and Civil Society in Serbia”, disponibil la http://www.watsoninstitute.org/muabet/new_site/gordyWatsonreport.pdf.

¹⁷ Vicepreședinte pentru Politici Internaționale și Guvernare al Carnegie Endowment for International Peace.

¹⁸ Thomas Carothers, apud “E Pluribus Unum: Diversity and Community in the 21st Century”, *Scandinavian Political Sciences*, p. 137.

experți locali în conceperea programelor și în implementarea acestora, contribuind astfel la întărirea capacității locale în ceea ce privește transformarea politică și socială.¹⁹ Grupurile menționate au acționat având ca strategie combaterea accepțiunii că strategia unui regim autoritar este aceea de a construi o comunitate în lipsa societății civile.

În timpul războiului, organizațiile societății civile s-au dovedit a fi destul de ineficiente în a ajunge la un consens cu privire la ceea ce ar fi trebuit să fie o reformă, o reorientare a politicilor în cadrul diferitor țări din zonă, tocmai pentru a putea dinamiza procesul de reconstrucție atât de necesar. Izolarea lor, acțiunea lor limitată la anumite sfere ale vieții publice, politice și culturale a fost principalul motiv.²⁰ Un alt motiv ar fi și faptul că acestea au fost aruncate într-un con de umbră de către organizațiile internaționale mai mari. Este cu atât mai îngrijorător faptul că acest motiv persistă chiar și în perioada de după război, în ciuda sprijinului masiv acordat dezvoltării ONG-urilor și consolidării societății civile. Situația poate cu ușurință degenera, ajungându-se, deja în multe cazuri, la crearea unei dependențe față de sursa banilor și, mai periculos datorită izolării, la apariția unor organizații de-a lungul clivajelor etnopolitice în Bosnia, Macedonia și, bineînțeles, în Kosovo.

Lucrul ce trebuie avut în vedere atunci când vine vorba de aceste rețele de organizații este impactul pe care acestea l-ar putea avea asupra percepției dimensiunii regionale ca o modalitate de a construi punți între diferite comunități, de a depăși diferențele și de a restabili relațiile interstatale. Acest impact este deosebit de important în ceea ce privește chestiunile sensibile legate de politică, adevăr și reconciliere. Un bun exemplu în acest sens este Centrul pentru Acțiune Non-violentă bazat pe experiența din Belgrad și Sarajevo, centru care este activ astăzi la nivel regional prin crearea de legături interstatale, promovarea de dezbateri publice despre responsabilitatea individuală în privința violenței și prin crearea unui spațiu în diverse comunități pentru povestirea experiențelor individuale. Un alt exemplu este și inițiativa recentă a trei ONG-uri din Serbia, Croația și Bosnia – Centrul Juridic Umanitar din Belgrad, Centrul pentru Studierea Trecutului din Zagreb și Centrul pentru Cercetare și Documentare din Sarajevo - care au drept scop de a dezvolta o cooperare regională în cadrul procesului de

¹⁹ Eric Gordy, "CRDA and Civil Society in Serbia", disponibil la http://www.watsoninstitute.org/muabet/new_site/gordyWatsonreport.pdf.

²⁰ Vezi Martina Fischer, *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlin, 2006, p. 67.

acceptare a trecutului. Un alt obiectiv important al acestei colaborări ar fi și crearea unei arhive comune de documente în legătură cu crimele și încălcările drepturilor omului comise pe teritoriul fostei Republici Iugoslave.²¹

La nivel politic, acest obiectiv al creării unei cooperări regionale este deosebit de important, având în vedere faptul că provocările din Balcani sunt de natură regională și, mai mult, cunosc o manifestare regională, în timp ce strategia Uniunii Europene este bazată pe o abordare la nivel statal, neglijând dimensiunea regională. Ne putem întreba dacă multe dintre ONG-urile din ziua de azi nu urmează același drum, acela al concentrării asupra consolidării statale și al integrării europene. În ciuda retoricii despre cooperarea regională, numai câteva proiecte au cu adevărat un impact regional.

2.3. Principalele tendințe în perioada de după război

O explozie de ONG-uri a caracterizat primii ani de după război în Balcani. Aceste ONG-uri sunt active în domenii cum ar fi protejarea și instruirea cu privire la drepturile omului, medierea și rezolvarea non-violentă a conflictelor, condiția femeilor, societatea civilă și promovarea principiilor democrației, ecologie, întoarcerea refugiaților, serviciile psihologice și sociale, ajutor umanitar, reconstrucție și dezvoltare economică locală. Astfel, pe de o parte, unele ONG-urile sunt axate pe îndeplinirea unor obiective sociale, oferind o serie întreagă de servicii care ar fi trebuit să fie asigurate de sectorul public, iar pe de altă parte, altele sunt antrenate în mod activ într-o muncă de relații cu publicul, creând o nouă sferă publică civilă diferită de cea a publicului general etnicizat. Acestea din urmă pot fi considerate adevărate organizații ale societății civile care contribuie la consolidarea democratică în Balcani.

Creșterea semnificativă a organizațiilor locale din Balcani în perioada de după război poate fi explicată de dinamica intrinsecă a fiecărei țări în parte și, totodată, de transformarea proiectelor concepute în fază inițială de către ONG-uri internaționale. Unii au vrut doar să lase ceva în urmă, alții au avut o strategie clară cu privire la

²¹ Martina Fischer, *op. cit.*, p. 69.

promovarea inițiativelor locale; iar în multe cazuri a fost personalul local al acestor organizații cel care a preluat inițiativa. Pe la sfârșitul anilor '90, apăruseră noi ONG-uri inspirate sau aflate sub tutela altora mai experimentate, dar și în urma aplicării strategiei de preluare de proiecte inițiate de către organizații internaționale. Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE)²² are și ea un cuvânt de spus în ceea ce privește apariția acestor noi organizații, tocmai datorită atenției îndreptate asupra zonelor neglijate. În cele mai bune cazuri, structurile-mamă au asigurat mai mult sau mai puțin asistența și controlul necesar.

La începutul anilor '90, societatea civilă a constat, în esență, în diverse grupuri emergente devotate apărării interesului public, cum ar fi grupuri preocupate de protejarea drepturilor omului, precum și asociații civice sau noi mijloace independente de informare media. De la mijlocul anilor '90 și înspre sfârșit, parțial sub presiunea schimbării priorităților donatorilor, societatea civilă a constat în cea mai mare parte în apariția a nenumărate ONG-uri, în special ONG-uri ce asigură diverse servicii, de dezvoltare, terapie sau de creare a micro-întreprinderilor. În ultimii cinci ani, se pot observa noi tendințe legate de noul context politic și de faptul că ajutorul occidental acordat organizațiilor societății civile și ONG-urilor a scăzut sau și-a schimbat prioritățile²³.

2.3.1. Noul context politic și câteva organizații ale societății civile ce au cunoscut succesul. Erodarea regimurilor autoritare în Croația, Serbia și, într-o mai mică măsură în Bosnia, a determinat o schimbare a contextului politic. În Croația, moartea lui Franjo Tudman în decembrie 1999 a fost urmată în ianuarie 2000 de victoria platformei reprezentate de coaliția opoziției de centru-stânga și de alegerea lui Stipe Mesić în funcția de președinte. În Serbia, Vojislav Koštunica l-a înfrânt pe Slobodan Milošević la alegerile prezidențiale din septembrie 2000. Asta a însemnat victoria Opoziției Democratice din Serbia (ODS) în alegerile parlamentare din decembrie 2000. Aceste schimbări au deschis calea spre un proces de consolidare a democrației în Serbia. În iunie 2001, Slobodan Milošević a fost predat Tribunalului ONU de la Haga de Crime în

²² Ramura OSCE dedicată Democratizării (Sarajevo) a elaborat această strategie cu privire la anumite municipalități izolate din punct de vedere geografic și politic și la întreaga parte de est a a Serbiei, în mai 1998.

Timpul Războiului, unde murit în martie 2006. În Bosnia-Herțegovina, coaliția a 10 partide orientate spre reformă, cunoscută ca Alianța Democratică pentru Schimbare, a câștigat alegerile generale din noiembrie 2000. Astfel, anul 2000 marchează începutul democratizării și reformelor în Balcani.

În acest nou context, organizațiile societății civile s-au dovedit a fi capabile de a deveni motorul pentru schimbări democratice. Organizația sârbă G-17, care a pus la punct programul politic și economic pentru Opoziția Democratică din Serbia (ODS), ilustrează acest lucru. Organizațiile societății civile au început să fie mult mai influente și în Bosnia. Diverse forumuri ale cetățenilor au analizat munca autorităților locale, au cerut o mai mare transparență în ceea ce privește luarea deciziilor și au contribuit la dezvoltarea unui public critic. În cadrul diferitor administrații locale, grupuri de observatori, delegați ai diferitor ONG-uri au putut să asiste la întâlnirile Consiliului Local. În 2003, parlamentul cantonal din Tuzla a creat o comisie pentru cooperarea cu sectorul civil. Munca Biroului Independent pentru Chestiuni Umanitare ilustrează un alt fel de colaborare între o organizație a societății civile și stat: în cooperare cu diferite ministere aflate în legătură cu sectorul social, a pus la punct un studiu despre protecția socială, recomandând ca statul să fie cel care ar trebui să își asume responsabilitatea pentru coordonarea protecției sociale, iar ONG-urile ar trebui să ofere sprijinul pentru managementul unor programe comune. Această strategie a fost acceptată și implementată în cadrul a 15 municipalități din cele două zone etnicizate. Acest lucru dovedește faptul că o bună muncă de convingere din partea sectorului non-guvernamental întărește capacitatea statului – și nu slăbește sau se opune acesteia – și că „societatea civilă și statul au nevoie unul de altul iar, în cea mai bună dintre lumi, ele se dezvoltă în tandem, și nu una pe spatele alteia”²⁴.

2.3.2. Noi voci ale viitorului. O altă schimbare este reprezentată de îndreptarea atenției spre noile voci sau către rețelele de organizații de tineret. Generația de după Tito ar trebui să dispună de un mare potențial pentru inovații de ordin social și este considerată ca fiind grupul țintă avut în vedere pentru aducerea de soluții de durată în

²³ În cazul Bosniei, Consiliul Internațional al Agențiilor Voluntare (ICVA) a listat 420 de ONG-uri (136 internaționale și 284 naționale) în 1999 și 280 (84 internaționale și 196 naționale) în 2002.

²⁴ Martina Fischer, *op. cit.*, p. 74.

cadru procesului de reconciliere în societățile măcinate de război.²⁵ Diferite agenții de dezvoltare au inclus sprijinul tinerilor în agenda lor, cum ar fi United Nations Development Fund (Fondul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare), care a plasat noua generație drept un agent natural pentru schimbări sociale sau pentru avansarea demersurilor procesului de pace. Nu trebuie să pierdem din vedere că propaganda naționalistă și xenofobă a găsit un teren fertil în rândurile tinerilor. Nu este nevoie să spunem că, din păcate, voluntariatul pentru o muncă în cadrul societății civile nu este privit ca un angajament social în slujba comunității, ca o oportunitate de a te deschide, și crește într-un cadru responsabil. În consecință, potențialul emancipator nu este foarte prezent. Mai mult, anumite organizații de tineret contribuie la fragmentarea și competiția între ONG-uri. Pentru a evita aceste rezultate, precum și marginalizarea noii generații, ar trebui demarată o nouă strategie care să urmărească includerea noilor voci în structurile existente.²⁶

A munci pentru un ONG internațional și, dacă se poate, unul destul de renumit, corespunde nu numai nevoii de a avea un salariu decent, dar și oportunități de a emigra; astfel, munca într-un ONG este privită ca o modalitate de a înlocui lipsa de locuri de muncă din țară. Această problemă trebuie rezolvată nu numai prin crearea de noi ONG-uri; provocarea care se naște este aceea a oferirii unor perspective economice și oportunități profesionale tinerilor. Crearea de locuri de muncă presupune, bineînțeles, o reformă majoră a condițiilor economice existente și a relațiilor de cooperare existente între țările din aceeași regiune, dar și o integrare economică realizată la nivel regional.

2.3.3. Lipsa de comunicare. Căutarea de diferite politici reprezintă o altă schimbare a asistenței internaționale acordate sprijinirii dezvoltării societății civile. Acest lucru este îndeosebi relevant în contextul misiunilor internaționale care dețin o mare influență politică, cum ar fi OHR²⁷ în Bosnia și UNMIK²⁸ în Kosovo. Caracterul specific al acestor misiuni internaționale – puterea lor asupra legislației locale –

²⁵ Vezi Martina Fischer, “The Need for Multi-Dimensional Youth Work: Education, Interethnic Networking and Income Generation”, *Peacebuilding and Civil society in Bosnia- Herțegovina: Ten Years after Dayton*, Berlin, 2006, pp. 233-235.

²⁶ Aceasta a fost și promovarea, încununată cu succes, aplicată de Asociația Bosnia-Herțegovina 2005 (predecesoarea Centrului pentru Strategii de Integrare Europeană), care a integrat noile voci nu numai în rândul angajaților, dar și în structurile manageriale.

²⁷ Office of High Representatives în Bosnia – principala agenție civilă de implementare a păcii.

²⁸ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo.

determină ca organizațiile locale care sunt active în domeniul politicilor publice să întâmpine dificultăți în a se menține, tocmai pentru că nu există cerere pentru serviciile lor.

Aceste organizații internaționale au solicitat rareori, dacă nu niciodată, asistență sau vreo contribuție consultativă din partea organizațiilor locale în ceea ce privește identificarea dificultăților din domeniul politicilor publice sau formularea unor legi specifice, iar această practică este perpetuată acum la diferite nivele de către guvernul Bosniei, având în vedere că a preluat marea parte din proiectele legislative trasate de OHR. Până în ziua de azi, nu există un sistem formalizat în cadrul procesului legislativ de consultare cu agenții interesați din afara administrațiilor publice. Chiar dacă multe ONG-uri locale au o experiență și expertiză considerabilă în diverse zone ale politicilor publice, influența lor asupra politicilor publice este neglijabilă. Ținând cont de toți acești factori, ne putem întreba cum și când aceste țări din regiune vor reuși să își dezvolte propriile resurse pentru a integra, susține și dezvolta aceste procese de gândire; cum va fi posibil acest lucru dacă există mai multe ONG-uri decât poate susține piața?²⁹

2.3.4. Oare, democrația, este promovată? În mod progresiv, dezvoltarea ONG-urilor a devenit subiectul unor discuții critice și al unor studii din mediul internațional. Câțiva experți și activiști din acest sector au început să critice influența externă asupra dezvoltării ONG-urilor. Această ascendență externă este privită drept o strategie a organizațiilor internaționale pentru a supraviețui, sau drept o încercare de a crea o lume a ONG-urilor similară celei din Vest. Argumentul adus este acela că este timpul ca organizațiile internaționale să permită lumii ONG-urilor din această zonă să se dezvolte și singură. Ele trebuie să se autogverneze și să devină independente.

Mai mulți experți străini au criticat și strategia anumitor ONG-uri internaționale sau a unor organizații interguvernamentale. În studiul său, Mark Duffield conchide: „În practică, intervenția internațională a produs un sector al ONG-urilor slab, divizat și vulnerabil”.³⁰

Alte organizații internaționale par a nu avea o anumită direcție strategică sau o bună înțelegere a scenei locale. Bineînțeles, ele vin în întâmpinarea nevoilor țării

²⁹ Ian Smillie, *Service Delivery or Civil society?*, Ottawa, 1996, p. 56.

respective, dar sunt adesea dependente de poziția sponsorului sau a diferitor grupuri de ajutor care se grăbesc să creeze programe în aceste zone. După cum subliniază și Carothers, există o perioadă de explozie a programelor, apoi, după câțiva ani, dacă rezultatele așteptate întârzie să apară, crăpăturile din edificiul creat devin vizibile, iar acești însetați furnizori de ajutor pleacă în căutarea unei noi aventuri.

³⁰ Mark Duffield, apud R.J.Crampton, *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, p. 429.

Capitolul 3. Bosnia, punct nevralgic al Balcanilor

3.1. Istoria unei confruntări

Regiunea situată cel mai în nord în cadrul Imperiului otoman în Balcani, Bosnia-Herțegovina, aflată la frontiera cu Imperiul austro-ungar, a fost mai întâi plasată în 1875 sub protecția Vienei, apoi anexată în 1908 de Dubla Monarhie. Locuită de slavi din ramura sudică, Bosnia prezintă o mare eterogenitate religioasă: o dominantă musulmană în orașe, urmașii slavilor islamizați, o populație ortodoxă care se socotește a fi sârbă și o populație catolică care se definește ca fiind croată.

În timpul ocupației austriece, Viena a încercat, fără prea mult succes, să promoveze un sentiment național bosniac. După Primul Război Mondial, ținuturile bosniace au fost integrate Iugoslaviei care tocmai ce se contura în urma acumulării de noi teritorii. În timpul celui de-Al doilea Război Mondial, Bosnia a fost divizată între statul fascist croat și Italia, care ocupase o parte din teritoriu. După eliberarea teritoriului și în cadrul federalizării comuniste a Iugoslaviei, este instaurată o republică federală a Bosniei-Herțegovina. Conform Constituției din 1946 Bosnia-Herțegovina devine una din cele 6 republici care alcătuiesc statul federal iugoslav postbelic.

3.2. Sămânța discordiei

Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, în care sârbii aveau rolul predominant, s-a constituit în baza prevederilor Tratatului de pace de la Paris, ce a pus capăt Primului Război Mondial. În componența sa au intrat mai multe state slave: Serbia, Muntenegru, Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina. Încă de la început, în noul stat s-au manifestat tensiuni etnice, culturale, religioase și economice, deoarece sârbii și muntenegrenii erau

ortodocși, croații și slovenii, catolici, iar bosniacii, în majoritate, musulmani, fiecare având propriul său nivel de dezvoltare socio-economic.

În timpul vieții lui Tito, tensiunile etnice au fost ținute în frâu. Moartea lui Tito în 1980, pe fundalul agravării situației economice interne, a contribuit la dispariția acestui echilibru fragil.

Disensiunile deschid tot timpul perspectivele unei sciziuni, unei lupte pentru desprindere sau independență, iar în acest caz trebuie înțeles faptul că independența Republicii Bosnia ridică trei probleme: aceea privind frontierele; aceea privind raporturile dintre comunități; aceea privind legitimitatea însăși a unui stat suveran al Bosniei-Herțegovina, întrucât cercurile sârbe naționaliste de la Belgrad consideră că acești bosniaci musulmani sunt sârbi islamizați, în timp ce la Zagreb, naționaliștii croați apreciază că bosniacii musulmani sunt croați islamizați. Populațiile sârbe aflate în Bosnia-Herțegovina au solicitat, de asemenea, alipirea lor la Serbia.

Mai mult, în criza care a dus la destrămarea statului iugoslav (1989 - 1992), comunitatea musulmană se pronunță pentru o Bosnie și o Herțegovină independente. Parlamentul de la Sarajevo proclamă la 3 martie 1992, în absența reprezentanților sârbilor, independența Republicii Bosnia și Herțegovina, care va fi recunoscută la 6 aprilie 1992 de către statele UE și admisă la 22 mai 1992 în ONU.

În urma alegerilor generale din 1990, Croația și Slovenia au hotărât să părăsească Federația Iugoslavă, ceea ce a determinat izbucnirea luptelor între armată și formațiunile paramilitare sârbe și forțele croate. Războiul a încetat în 1992, la intervenția organizațiilor mondiale, care au trimis misiuni de pace în cele două țări. Tot în 1992, războiul civil s-a mutat în Bosnia-Herțegovina, care prin referendum și-a proclamat independența.

Sârbii din Bosnia-Herțegovina proclamă la 7 aprilie 1992 o republică independentă a populației sârbe, iar croații declară la 3 iulie 1992 un stat independent în sud - vestul Bosniei și Herțegovinei.

Războiul civil izbucnit în aprilie 1992 face, în decurs de un an, peste 50.000 de morți, iar peste 2 milioane de bosniaci sunt obligați să se refugieze în alte zone, locuite de conaționali. Din fostele republici iugoslave, Bosnia-Herțegovina cunoaște, după proclamarea independenței în 1992, cel mai dureros și tragic destin. Războiul civil, care

opune cele trei etnii, pustiește țara, determină masive deplasări de populație și sute de mii de victime.

3.3. O perspectivă asupra războiului

Pentru a sublinia esența războiului din Bosnia-Herțegovina, voi recurge la trasarea unei perspective generale. Războiul din această zonă trebuie perceput într-un cadru mai larg. Mișcarea pentru un sistem multipartidic a început în anul 1990, tocmai când situația din Croația era aproape de a degenera în violență. Deși partidele naționaliste sârb și croat din Bosnia-Herțegovina au folosit acest eveniment pentru a lăsa fără sprijin partidele nenaționaliste, nici ele, nici partidul musulman nu au înaintat un proiect politic de diviziune a țării. Datorită dorinței populației de a înlătura după 50 de ani partidul comunist de la putere, aceste trei partide, divizate etnic, au câștigat alegerile. Cei aleși în alegerile locale din zonele urbane au tins să fie moderați.

Aproape imediat, partidul sârb, sprijinit de armata iugoslavă, a început diviziunea etnică a țării. În decursul anului 1991, sârbii au ocupat teritoriile pe care le considerau sârbești de drept, deși populația din zone, peste 50% nu era de etnie sârbă. Cum partidul naționalist sârb a adoptat o abordare extremistă imediat după alegeri, cei din celelalte partide din coaliția de guvernare, care nu s-au supus noii orientări, au fost izolați și înlocuiți cu extremiști. Apoi, din aprilie 1992, naționaliștii sârbi au început procesul de epurare etnică prin expulzare, crimă sau genocid. Războiul a fost o modalitate rapidă de a sili societatea bosniacă și comunitatea internațională să accepte noua realitate.

Pentru a complica lucrurile și mai mult, moderații din partidul croat au fost înlocuiți cu extremiști, care au făcut tot posibilul să obțină controlul asupra unui nou stat croat, desprins din fostul teritoriu al Bosniei-Herțegovina. Din 1993 până în 1994, aceste forțe extremiste și-au impus strategia violentă în fața croaților moderați dintr-o Bosnie amestecată din punct de vedere etnic.

Războiul nu a fost rezultatul urii dintre etnii și a neînțelegerilor, ci, mai degrabă, a fost impus din exterior, din Serbia și Croația. Rezultatul a fost, pe de altă parte, ura și

neîncrederea între reprezentanții celor trei etnii. Ruperea comunicării s-a dovedit a fi rezultatul și nu cauza acestui conflict. De aceea, restabilirea dialogului este o misiune pe cât de importantă, pe atât de dificilă. Bosnia-Herțegovina a fost divizată într-o zonă sârbă, unde sârbii erau majoritari în proporție de 95%, într-o zonă croată și una musulmană. Populațiile, acum majoritare în aceste zone, înregistrau, înainte de război, o proporție de 50%. Însă lucrurile nu rămân astfel.

3.4. Noua situație după război

După trei ani de confruntări interetnice sângeroase, presiuni și intervenții politico-militare internaționale și eșecul unei misiuni de impunere a păcii (UNPROFOR), în noiembrie 1995, a fost semnat Acordul de la Dayton, ce a consemnat apariția unei entități statale, constituite din Federația Croato-Musulmană și Republica Srpska (a sârbilor).

Încercările ONU și ale UE de a prezenta un plan de pace general acceptat (crearea, pe teritoriul Bosniei-Herțegovinei, a unui stat federal compus din trei republici autonome: sârbă, musulmană și croată) eșuează până în decembrie 1995. Constituirea noii *Federații Croato-Musulmană* (51 % din teritoriu) și a republicii sârbilor – *Republica Srpska* (49 % din teritoriu), care s-au petrecut ca urmare a Acordului de la Dayton din SUA, pune capăt războiului civil. Acordul de Pace este semnat la Paris în data de 14 decembrie 1995.

În baza Acordului de Pace de la Dayton, Consiliul de Securitate al ONU a mandatat NATO să asigure aplicarea prevederilor acestui document. NATO prin ARRC (Corpul Aliat de Reacție Rapidă/Allied Rapid Reaction Corp), a lansat o vastă operație, numită „Joint Endeavour”. A fost constituită o forță internațională, la care au fost invitate să participe și state nemembre NATO, numită IFOR (*Implementation Force* /Forța de Implementare), care și-a început activitatea la 20 decembrie 1995. Astfel, forțele ONU sunt înlocuite de un contingent de trupe internaționale sub comandament NATO, cu misiunea de a supraveghea aplicarea acordurilor de pace. Mandatul pentru un an, al IFOR, prevedea urmărirea retragerii forțelor și armamentelor în locurile indicate,

urmând să contribuie la reluarea unei vieți normale, să refacă infrastructura rutieră și feroviară, să repare aerodromurile, să asigure împreună cu OSCE³¹ desfășurarea în bune condiții a alegerilor generale prevăzute în septembrie 1996.

Drumul spre un stat multiethnic cu instituții democratice se dovedește a fi dificil. În pofida rezultatelor bune privind instaurarea păcii și revenirea la o viață normală în Bosnia-Herțegovina, realizate în timpul misiunii IFOR, după încheierea mandatului acesteia, în decembrie 1996, Consiliul Alinței Nord-Atlantice a decis prelungirea duratei prezenței forțelor NATO pe acest teritoriu. Astfel, la sfârșitul mandatului IFOR, sarcinile fostei misiuni au fost transferate unei noi misiuni SFOR (*Stabilisation Force/ Forța de Stabilizare*), operația primind numele de *Joint Guardian*.

Misiunea SFOR a fost autorizată de Consiliul de Securitate ONU la 12 decembrie 1996 și a primit mandatul de a preveni re izbucnirea conflictului, de a continua procesul de pace, de a sprijini organizațiile civile nonguvernamentale, de a ajuta reîntoarcerea refugiaților și de a coopera cu Forța Internațională de Poliție a Națiunilor Unite/ *U.N. International Police Task Force*, precum și cu Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie/*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*.

Efectivele inițiale ale SFOR au fost de 32.000 de militari, apoi pe măsura detensionării situației, acestea au scăzut ajungând la 12.000 de militari la începutul anului 2003. Pe lângă statele membre NATO, au continuat să participe cu trupe și țări din afara tratatului, în martie 2003, fiind angajate în misiune 18 state NATO și 15 state nemembre NATO.

În pofida crizelor din Kosovo și a celei legate de statutul orașului Brcko, situația politică va continua să se stabilizeze lent. Totuși, la sfârșitul anului 1998, 1,2 milioane de bosniaci continuau să trăiască refugiați în străinătate, iar din cei 1 milion care s-au mutat în alte zone ale Bosniei-Herțegovinei numai 150.000 și-au exprimat dorința de a reveni în locurile de baștină, unde ar deveni minoritate etnică.

În 1996-1998, nivelul producției a revenit la rate mai ridicate, dar în 1999 și 2000, creșterea a încetinit vizibil. Marca germană (ulterior euro) introdusă ca monedă națională în 1998 a fost larg acceptată, astfel încât Banca Centrală a Bosniei și

³¹ Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Herțegovinei și-a mărit rezervele. Statul a primit asistență pentru reconstrucție, precum și ajutoare umanitare de la comunitatea internațională.

O serie de evenimente ostile și subversive continuă să mențină instabilă, în continuare, situația de securitate din această zonă a Balcanilor: existența armamentului și a munițiilor asupra populației civile; reacutizarea, fără precedent după 1999 a conflictelor din provincia Kosovo și riscul extinderii acestora; cazuri referitoare la terorismul internațional, în care sunt implicate persoane suspectate de legături cu organizațiile teroriste al-Qaeda și Grupul Armat Islamic; existența tendințelor separatiste privind crearea unui stat autonom – Herțegovina; achiziționarea de armament de pe piața Bosniei și Herțegovinei, de către organizațiile teroriste internaționale; folosirea vehiculelor capcană sau deschiderea focului asupra patrulelor și obiectivelor SFOR (Forța de Menținere a Păcii) din Bosnia Herțegovina ; existența perpetuă a confruntărilor interetnice.

Echilibrul intern este asigurat de forțele NATO și, mai nou, UE. În primăvara 2004, ca expresie a stabilizării relative din Bosnia-Herțegovina, SUA a decis să transfere majoritatea misiunilor de securitate către UE. La 14 iunie 2004, s-a decis ca un număr limitat de forțe americane să rămână în țară.

Începând cu anul 2004, UE a aprobat acordarea unor sume importante pentru Bosnia-Herțegovina, în scopul sprijinirii proceselor de reformă și de integrare în structurile europene. Pe 9 mai 2005, a fost aprobată numirea lui Ivo Miro Jovic (reprezentant croat) în funcția de membru al președinției tripartite a Bosniei și Herțegovinei. Membrii președinției tripartite au un mandat de 4 ani și preiau pentru o perioadă de 8 luni, prin rotație, funcția de președinte în exercițiu al președinției tripartite (Bosnia –Herțegovina și Republica Srpska).

În mai 2005, Sulejman Tihic, membrul bosniac al președinției tripartite a Bosniei și Herțegovinei și lider al Partidului Acțiunii Democrate a declarat că partidul său va lansa un plan ce prevede divizarea statului în 5 regiuni economice și descentralizarea guvernului pe trei niveluri de autoritate: locală, regională și statală.

Reprezentanții celor 11 partide politice din Bosnia-Herțegovina, inițial, nu au ajuns, în prima fază a negocierilor, la un acord politic privind organizarea poliției Bosniei-Herțegovina, datorită respingerii propunerilor de către reprezentanții partidelor

sârbe. Înaltul reprezentant pentru Bosnia-Herțegovina, Paddy Ashdown, a declarat că Bosnia-Herțegovina a pierdut o oportunitate de integrare în Europa, iar prețul va fi plătit de cetățenii acesteia și de cei ai Republicii Srpska.

Președintele Adunării Naționale a Republicii Srpska, Dusan Stojicic, a declarat că Adunarea Națională a Republicii Srpska și Consiliul Poporului nu au aprobat „Declarația privind includerea Republicii Srpska în sistemul de apărare al Bosniei-Herțegovina” și rezoluția privind desfășurarea reformei în sistemul apărării. De asemenea, Adunarea Națională a Republicii Srpska nu a acceptat acordul privind reforma poliției în Bosnia-Herțegovina, discutată în cadrul negocierilor recente, fapt ce ar putea atrage eventuale sancțiuni împotriva Republicii Srpska.

În cadrul programului de reforme ce trebuie îndeplinite, în conformitate cu cerințele Comunității Internaționale, până la sfârșitul anului 2005, reforma ministerelor apărării din cele două entități politice (Republica Srpska și Federația Bosnia și Herțegovina) și realizarea reformei poliției sunt obiective prioritare de îndeplinit.

În luna octombrie 2005, în urma unor negocieri, cele două părți ajungând la un consens, s-a hotărât desființarea ministerelor apărării din cele două entități, începând cu ianuarie 2006. Acordul de unificare a sistemului apărării prevede transferul autorității de la nivelul fiecărui stat, la cel federal – crearea unui singur minister al apărării și o singură armată, cu buget și structură de comandă unică, începând cu anul 2006. Acceptarea reformei apărării de către parlamentele Republicii Srpska și Federației Bosnia-Herțegovina ar reprezenta o etapă importantă pentru construirea unui stat bosniac puternic.

3.5. Momentul Dayton

Potrivit termenilor acordului de la Dayton, Bosnia-Herțegovina era menținută ca stat independent, cuprinzând totuși două entități: o federație croato-bosniacă și o republică sârbă a Bosniei. Impus de marile puteri, acordul de la Dayton se eschivează de

la analiza reală a consecințelor pe care le-ar putea ridica pentru succesul conviețuirii o diviziune a regiunii, diviziune care s-a făcut în favoarea Serbiei și a Croației.

Inițial, acordul de pace de la Dayton a pus capăt unui conflict îndreptat în special împotriva civililor, conflict în care au fost uciși 200 000 de oameni și peste 2 milioane au fost obligați să își părăsească locuințele. A fost un acord încheiat în grabă, iar ulterior a devenit evident faptul că arhitecții acestui document nu s-au gândit foarte serios la felul în care Bosnia ar fi putut deveni un stat viabil. Bosnia urma să fie guvernată de o administrație internațională, în parteneriat cu forțe politice locale. Se dorea ca instituțiile alese să fie cât mai complicate și mai stratificate pentru ca prin această diversitate, oamenii, cândva rivali implacabili, să descopere nevoia de a conlucra.

Însă cele două entități construite pe criterii etnice, Federația Bosniei și Herțegovinei și Republica Sârbă, deși aflate teoretic într-o uniune, erau despărțite de clivajul etnic. Însăși Federația Bosniei și Herțegovinei era alcătuită din bosniaci, musulmani, și croați, catolici. În a doua parte a anilor '90, naționaliștii croați au sfidat autoritățile bosniace din capitala Sarajevo și, cu sprijinul regimului Tudjman³² din Croația, au creat un para-stat cunoscut sub numele de Herceg-Bosna. Dat fiind că acest para-stat era angajat pe calea unirii cu Croația, acest lucru însemna că, în realitate, în Bosnia exista o a treia entitate neoficială, căreia autoritățile ONU trebuiau să îi facă față.

Ce-a de-a doua entitate era reprezentată de Republica Sârbă. Micului stat sârb separatist i s-a permis să existe și, într-adevăr, și-a păstrat propria armată de sine stătătoare.³³ Spre deosebire de Federație, Republica Sârbă avea o organizare statală foarte centralizată. Nu avea niveluri intermediare de administrație, și naționaliștii radicali s-au bucurat să vadă că Acordul de Pace de la Dayton nu aducea schimbări fundamentale în privința administrării pe care aceștia o exercitau.

Arhitecții acordului de la Dayton au crezut că alegerile anticipate și derogarea puterii către entități și, mai departe, către cantoane și municipalități ar putea oferi baza unei cooperări transetnice. În schimb, la momentul respectiv, existau toate premisele

³² Franjo Tudjman, născut 14 mai 1922, mort 19 decembrie 1999, primul președinte al Croației între 1990 – 1999.

³³ Acordul Cadru General pentru Pace din Bosnia și Herțegovina și-a avut originile la Dayton, Ohio, SUA, la 21 noiembrie 1995. Textul integral poate fi găsit în Ian Smillie, *Service Delivery or Civil society?*, Ottawa, 1996, pp. 23- 63.

pentru ca liderii celor trei grupuri naționale să construiască trei organizări politice diferite și să ignore sau să slăbească statul central.³⁴

Acordul de Pace de la Dayton prognoza că, relativ repede, condițiile vor reveni cât de cât la normal, permițând ca Forța de Stabilizare condusă de NATO, cu efective de peste 60 000 de militari, să fie retrasă la sfârșitul lui 1996. Libera circulație, capacitatea oamenilor de a reveni la casele lor și paritatea interetnică au fost stipulate la loc de cinste în Acordul de Pace de la Dayton. Dar SFOR a ezitat să îi provoace pe naționaliștii hotărâți să facă în așa fel încât nici una dintre aceste prevederi ale acordului să aibă câștig de cauză, iar prin recunoașterea Republicii Sârbe ca element constitutiv al noii Bosnii, Acordul de Pace a acceptat o contradicție. Pentru că Republica Sârbă a fost înființată pentru a dezmembra Bosnia și pentru a o alipi Serbiei, mijloacele folosite în acest sens s-au constituit într-un lung șir de atrocități îndreptate împotriva populației non-sârbe. Arhitecții de la Dayton nu au reușit să se asigure că oficialii politici din timpul războiului nu vor mai avea dreptul să aibă acces la posturi în vămi, bănci, telecomunicații și administrație fiscală, care le ofereau mijloacele de a crea un stat în stat, cu structuri paralele, care le alimentau atât propriile partide, cât și activitățile ilicite.

Astfel, spre sfârșitul anilor '90, a devenit din ce în ce mai clar că anumite schimbări trebuiau să se producă. O renegociere a Acordului era puțin probabilă, dar a existat o hotărâre tot mai mare în sensul interpretării prevederilor acestuia într-o manieră care să permită apariția unui stat fiabil și unificat care să poată, într-o bună zi, să se bucure de un loc în Uniunea Europeană, iar principala pârghie de care s-a bucurat Oficiul Înaltului Reprezentant a fost imensul buget pentru reconstrucție; între 1996 și 2003, au fost cheltuiți 15 miliarde de dolari pe reconstrucția propriu-zisă, inclusiv politică, a Bosniei.

SDA³⁵ a beneficiat de pe urma programului de asistență prin intermediul controlului pe care îl exercita asupra companiilor locale angajate pentru diverse proiecte și prin furnizarea de mărfuri și sedii închiriate agențiilor internaționale. Dar, Oficiul Înaltului reprezentant beneficia acum de pârghii mult mai puternice pentru a chema la ordine SDA, decât avusese pentru a-i potoli pe naționaliștii din zonele croate sau sârbe.

³⁴ Gerald Knaus și Nicholas White, "The Internationals and the Balkans: Time for a Change", IWPR, *Balkans Crisis Report*, nr. 505, 2 iulie 2004.

³⁵ Partidul bosniac pentru Acțiune Democrată.

Diversitatea în rândul activiștilor SDA era mult mai mare decât în orice alte partide naționaliste.³⁶ În Sarajevo, vestigiile societății civile de dinainte de război au supraviețuit, oferind o platformă pentru forțele politice moderate atât înăuntrul, cât și în afara SDA. În Herțegovina, dominată de croați, a persistat mult timp atitudinea de a obstrucționa eforturile de reconciliere.

Doi Înalți Reprezentanți succesivi, Carlos Westendorp din Spania și Wolfgang Petrisch din Austria au încercat să umple vidul administrativ lăsat în 1995 și să consolideze statul central. Ambii oficiali și-au folosit puterile pentru a îndepărta politicienii recalcitranți care nu aveau nici un interes în crearea unor instituții funcționale ale statului. Au fost introduse un steag național comun, pașapoarte, permise de conducere și un sistem de înmatriculare auto, toate comune. Însă, procesul de reconstrucție este departe de a fi finalizat, iar demersurile se lovesc de clivajele etnice ce caracterizează compoziția demografică a celor două state.

³⁶ Reshaping International Priorities in Bosnia and Hertegovina: Bosnian Power structures Part I, Sarajevo: Institutul pentru Stabilitate Europeană, 1999, p. 20.

Capitolul 4. Kosovo, o istorie controversată

4.1. Un conflict cu rădăcini adânci

Kosovo a fost de-a lungul timpului o sursă neconținută de dispute între etniile sârbă și albaneză. Disputa între cele două are rădăcini mult mai adânci decât cele care au dominat în fazele inițiale ale războiului între 1991 și 1995. Semnificația provinciei Kosovo este una istorică în egală măsură pentru cele două popoare și, am putea spune, semnificativă pentru deșteptarea politică a ambelor popoare.

Sârbii considerau Kosovo drept „Pământul lor Sfânt”, un fel de Ierusalim.³⁷ Acest teritoriu s-a aflat în centrul imperiului lor medieval, aici s-a dat marea bătălie de la Kosovo Polje din 1389. Mai mult, pe acest teritoriu se află principalele repere religioase care au ajutat la trasarea identității sârbe de-a lungul timpului, fiind vorba de mănăstirile ridicate în special în perioada medievală. Ca să ne putem da seama cât de simplu este inflammat sentimentul național atunci când intră în contact cu retorica naționalistă, este de ajuns să știm ce spune un cunoscut scriitor sârb, Ćosić³⁸, extrem de citit și apreciat, implicit cu un mare impact asupra opiniei publice: „Kosovo este sursa mării poezii epice și este prețiosul incipient al identității spirituale a sârbilor. Nu este doar o bucată de pământ, reprezintă însăși identitatea sârbă. O dată cu pierderea Kosovo, poporul sârb a fost mutilat spiritual”³⁹.

Însă, ceea ce trebuie avut în vedere este faptul că acest statut privilegiat de care se bucura provincia Kosovo în mintea oricărui sârb este unul relativ recent, datând din secolul al XIX-lea, când, într-o regiunea amestecată etnic precum cea a Balcanilor, naționaliștii recurgeau tot timpul la justificări istorice pentru a putea argumenta stăpânirea asupra unui teritoriu.

³⁷ Vezi Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 83.

³⁸ Dobrica Ćosić, născut 29 decembrie 1921, scriitor, teoretician al științelor politice sârb, primul președinte al Republicii Federale Iugoslave între 1992-1993.

³⁹ Dobrica Ćosić apud Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 86.

În ceea ce privește pretențiile albanezilor, aceștia se consideră descendenți ai ilirilor, unii dintre cei mai vechi locuitori ai Balcanilor. În consecință, albanezii susțin că ei erau deja prezenți în regiunea Kosovo încă din secolele al VI-lea și al VII-lea când triburile slave au sosit pentru a se așeza pe aceste pământuri.

Bineînțeles, pentru sârbi istoria Kosovo începe o dată cu venirea lor și cu eforturile depuse pentru a edifica un stat. Albanezii au devenit un element semnificativ de abia în 1690, când o mare parte din populația sârbă stabilită în Kosovo a emigrat sub conducerea patriarhului Arsenje III⁴⁰. Când turcii au fost înfrânți la porțile Vienei în 1683, sârbii ortodocși și albanezii catolici au urmat sfatul habsburgilor ca toate populațiile creștine din Balcani să se revolte și să scape de sub ocupația turcă. Dar lucrurile nu au decurs așa cum au fost planificate, avansul habsburgilor spre Balcani a fost respins și turcii și-au reconfirmat stăpânirea asupra provinciei Kosovo.

În acest punct începe istoria diferențierii între cele două etnii. Rata convertirii albanezilor la Islam a crescut brusc în secolul al XVIII-lea. Până pe la 1610, în Kosovo numărul catolicilor fusese de 10 ori mai mare decât cel al musulmanilor, dar prin adoptarea religiei stăpânilor lor, statutul albanezilor se îmbunătățea. Potrivit lui Vickers, acesta este momentul care „a marcat primul pas de-a lungul drumului lor separat față de sârbi”⁴¹.

Între timp, centrul de gravitație al sârbilor se mutase înspre nord, înspre orașul Belgrad. Habsburgii, vinovați de eșecul campaniei împotriva turcilor, le-au permis refugiaților sârbi să se stabilească în partea cea mai sudică a bogatei câmpii panonice, parte ce fusese relativ depopulată în perioada cât s-a aflat sub controlul otoman. Sârbii și-au consolidat statul de-a lungul secolului al XIX-lea, însă ideea de a recupera teritoriile ce făcuseră cândva parte din vechiul imperiu medieval sârb, se conturase ca o misiune istorică, cu implicații spirituale. Drept urmare, aceștia nu au mai luat în considerare schimbările demografice care se produsese între timp, mai mult, considerau că albanezii își pierduseră dreptul de a fi tratați cu respect în momentul în care s-au raliat turcilor. Sârbii nu puteau uita faptul că albanezii musulmani îi ajutasera

⁴⁰ Emigrarea sârbilor în 1690 sub conducerea Patriarhului Arsenie în nordul Dunării și Savei ridică problema înființării unei noi organizări bisericești, cunoscută sub numele de Mitropolia din Karloviț.

⁴¹ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 83.

pe turci să apere Kosovo atunci când Serbia a încercat să cucerească acest teritoriu în perioada 1876- 77.

Pe de altă parte, există încercări și din partea albanezilor de a-și consolida un stat independent. În 1878, la Prizren, cel mai mare oraș din Kosovo la momentul respectiv, albanezii au creat prima mișcare națională care avea drept obținerea unității politice prin fuzionarea a patru unități administrative turcești într-o singură unitate politică. În mod evident, albanezii nu se percepeau deloc ca fiind parte din poporul turc, ci ca având o identitate separată, în pofida religiei comune.

Conform recensământului din 1903, considerat a fi destul de precis pentru că cifrele au fost verificate și revizuite de către consulatele austro-ungare stabilite în regiune, atât creștinii, cât și musulmanii erau prezenți în număr mare în regiune, printre populațiile sârbă și albaneză, rezultând în mod evident faptul că populația era constituită dintr-un amestec destul de eterogen. Peste o treime din sârbi erau musulmani. Însă, deși prezența acestora s-a diminuat de-a lungul anilor ce au urmat, musulmanii slavi, cunoscuți sub numele de *gorani*, au continuat să fie o prezență evidentă în unele zone din Kosovo și în unele meserii.

Deși majoritatea albanezilor erau musulmani, se pare că religia nu a fost niciodată un element central al identității acestora. Potrivit scrierilor unui academician albanez în 1994: „Albanezii nu au fost niciodată foarte credincioși în nici o religie. Credința lor constă într-o înaltă moralitate tradițională, nu în dogme religioase.”⁴²

Bektashi-șii, reprezentanții unui grup șiiit care însuma aproape jumătate din populația albaneză musulmană, se aflau chiar la limita Islamului convențional. Aceștia nu respectau preceptele Islamului, mai mult, se dedicau meditației și misticismului, beau vin și coniac fără nici o rețineră și permiteau accesul femeilor la ceremoniilor lor.

Musulmanii sufiți fuseseră considerați drept promotorii caracterului național albanez, dar principalul ingredient al identității culturale albaneze este dat de Skanderberg, un nobil albanez din secolul al XV-lea care timp de câteva decenii i-a ținut pe turci în șah. Stindardul său, drapelul roșu cu un vultur negru cu două capete, a devenit

⁴² Tom Gallagher, *Balcării în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 92.

simbolul național albanez. Încă o dată, albanezii și-au creat propria identitate, separat de reperele turcești.

Punctul de cotitură în ceea ce privește relațiile dintre sârbi și albanezi îl reprezintă toamna anului 1912, în speță primul război balcanic, când provincia Kosovo ajunge sub controlul Serbiei, în vreme ce Turcia a pierdut mare parte din posesiunile sale europene. Ceea ce frapează în această preluare a provinciei Kosovo este brutalitatea cu care se produce acest lucru, fapt ce marchează de altfel și pe un tânăr reprezentant al social-democraților sârbi, care tocmai ce se înrolase în armată. Satele albaneze au fost rase de pe fața pământului și locuitorii lor uciși. Iată ce consemnează acest tânăr la vremea respectivă: „Am comis o tentativă de crimă cu premeditare asupra unei întregi națiuni. Am fost prinși în acea acțiune criminală... Acum trebuie să suportăm pedeapsa... În războaiele balcanice, Serbia nu doar și-a dublat teritoriul, ci și dușmanii externi.”⁴³

Acest tânăr, Dimitrije Tucović, ajunge un exponent important al social-democraților sârbi. Credea că locuitorii sârbi, albanezi și muntenegreni din nordul Albaniei formau o singură comunitate regională aflată în interacțiune și care cuprindea două națiuni, Serbia- Muntenegru și Albania, și trei religii, catolică, ortodoxă și musulmană. Cu toate acestea, eforturile sale de a promova o conștiință supra-regională în defavoarea alteia exclusiv naționaliste aveau să se piardă. El însuși a murit pe câmpul de luptă în timpul primului război mondial. Mesajul naționalist transmis prin intermediul presei și propagat în cadrul sistemului de învățământ a făcut treptat imposibilă refacerea fostelor legături. Deși stipula crearea statului albanez, Tratatul de la Londra din 1913 plasa mai mult de jumătate din populația albaneză, populație ce locuia pe teritoriile actuale ale Kosovo și Macedoniei, sub conducere sârbă. La vremea respectivă, Joseph Swire, expert britanic în probleme albaneze, a avertizat: „În inima peninsulei balcanice a rămas un ulcer care otrăvește sistemul european și care face inevitabilă o operație sângeroasă.”⁴⁴

4.2. Kosovo în perioada comunistă

Albanezii au trecut prin îndelungate persecuții în perioada celor două războaie mondiale, inclusiv o tentativă de deportare în masă de către Turcia. În 1940 lucrurile se schimbă pentru albanezii kosovari⁴⁵. După înfrângerea de către puterile Axei a Iugoslaviei regale în anul 1941, majoritatea pământurilor albaneze au fost unificate sub ocupație italiană. Însă albanezii, trecuți prin multe stăpâniri care veniseră și plecaseră, au păstrat o perspectivă limitată la perimetrul local, refuzând să încheie orice fel de alianță cu alte puteri. Albanzii kosovari s-au arătat reticenți și față de comunism, privindu-l ca pe o mare conspirație panslavă, o nouă încercare de a-i ține sub jug, iar influența pe care o deținea Rusia asupra acestei mișcări comuniste nu reprezenta deloc o bună recomandare pentru aceștia. Rusia era o țară de origine a diplomaților staționați în Balcani care îi încurajaseră puternic pe sârbi în pogromurile comise de aceștia împotriva albanezilor în 1912⁴⁶.

Relațiile dintre Albania și Iugoslavia sunt tensionate pe tot parcursul perioadei comuniste. Pretențiile naționale ale celor două determină starea de conflict existentă între ele. Deși era o regiune independentă în cadrul unui sistem federal, Kosovo „funcționa ca o satrapie a forțelor de securitate dominate de sârbi”⁴⁷. Albanzii erau supuși în mod regulat unora dintre cele mai dure controale în timpul mandatului prelungit al lui Alexander Ranković, ministrul de interne al lui Tito. Unii dintre ei au fost siliți să se declare drept turci în recensămintele din 1953 și 1961, iar alții au emigrat în Turcia. În timpul lui Ranković, albanezii dețineau în mare parte posturi de deservire, putându-se detecta în mod clar o formă pronunțată de discriminare socială. În 1953, sârbii și muntenegrenii, care reprezentau 31,5% din populația activă a Kosovo, dețineau 68% din „posturile administrative și de conducere din provincie”⁴⁸. Cu toate acestea, albanezii învățau în limba maternă în școli, rata de alfabetizare crescând de la 37% la

⁴³ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 90.

⁴⁴ Ibidem, p. 91.

⁴⁵ Există o prezentare a acestor evenimente în Gallagher, *Europa Proscrisă*, pp. 115-116.

⁴⁶ O trecere în revistă a pogromurilor ce au avut loc în Kosovo poate fi găsită și la Malcom, Noel.

⁴⁷ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 103.

⁴⁸ Ibidem, p. 104.

59% între anii 1948 și 1961, creându-se astfel premisele formării unei conștiințe etnopolitice.

Atunci când Tito vizitează Kosovo, în anul 1967, acesta deschide o nouă perspectivă asupra perceperii situației din Kosovo. Viziunea sa este una de factură socialistă, acesta declarând: „Nimeni nu poate vorbi despre drepturi egale când sârbii sunt preferați în fabrici... iar albanezii sunt respinși deși calificarea lor profesională este la fel sau poate chiar mai bună”⁴⁹. Un an mai târziu, s-a hotărât ca termenul sârbesc pentru albanez, „siptar”, cu conotații peiorative, să nu mai fie folosit.

Relevant pentru perioada ce urmează și pentru deprinderea albanezilor în virtutea conștiinței etnopolitice, ce era în deplin proces de constituire, este faptul că până în 1978, numărul albanezilor kosovari care absolviseră Universitatea din Priștina era de patru ori mai mare decât în 1966. Totuși, trebuie subliniat faptul că existau centre universitare preponderent destinate albanezilor, cum este și această universitate care s-a dovedit a fi un centru de atracție și pentru albanezii din Macedonia. În mod conștient, administrația promova o cultură a segregării care a sfârșit prin a elimina, în cele mai multe din cazuri, relațiile minime între reprezentanții celor două etnii.

Anul 1969 marchează o perioadă caracterizată de o economie sub-performantă, care adâncește din ce în ce mai mult decalajul dintre Kosovo și restul Iugoslaviei. Acesta a constituit și un imbold puternic pentru emigrație, 9 000 dintre cei 10 000 de locuitori care părăseau anual Kosovo, fiind albanezi. Anul 1969 a fost și unul al demonstrațiilor naționaliste organizate de către albanezii din regiune. „Vrem universitate!”, „Jos cu colonialismul în Kosovo!” și „Vrem o republică!” erau principalele sloganuri⁵⁰. Era de așteptat ca pe fondul nemulțumirilor economice, ambițiile naționaliste să capete o dimensiune deosebită.

Statutul autonom al provinciei Kosovo a fost consolidat. Kosovo era una dintre cele două provincii autonome care aveau relații, dar nu erau guvernate de către Serbia. Kosovo nu fusese făcută republică deoarece arhitecții sistemului federal al Iugoslaviei au considerat că acest statut trebuie rezervat națiunilor (*narodni*), spre deosebire de naționalități (*narodnosti*), primele având ca patrie principală Iugoslavia, iar celelalte

⁴⁹ Tom Gallagher, *Balcării în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 104.

situându-se în exteriorul său. În 1971, un amendament la constituție a acordat provinciilor autonome statut egal cu cel al republicilor în ceea ce privește majoritatea deciziilor economice, chiar și unele sfere ale politicii externe. Apoi, odată cu promulgarea noii constituții în 1974, menită să pregătească Iugoslavia pentru viitor, după Tito, statutul autonom al provinciei Kosovo a fost mult consolidat. Astfel, Kosovo se bucura practic de toate prerogativele unei republici, avea propria constituție, tribunale, bănci și drepturi egale în interiorul președinției federale colective, principalul instrument de decizie al statului.

Drept rezultat, până în 1978, albanezii reprezentau aproape două treimi dintre membrii partidului comunist din Kosovo. Sârbii și muntenegrenii își pierdeau pozițiile dominante în structura puterii. În ce măsură slăbirea averilor acestora a fost dublată de o persecutare din partea albanezilor aflați după atâta timp în deplină ascensiune, rămâne un subiect care încă provoacă multe controverse. Poate subiectivi, unii cercetători albanezi afirmă că pierderea privilegiilor și reticența de a se adapta la noua situație din 1966 încolo, i-au făcut pe mulți sârbi să plece. Pe de altă parte, mulți sârbi afirmă că emigrația a fost o consecință a diverselor presiuni și a unei discriminări fățișe.

Concepția lui Tito asupra unui socialism iugoslav bazat pe principiul frăției și unității între popoarele Iugoslaviei a fost pus la încercare în a doua jumătate a anilor '80. În momentul în care Slobodan Milošević a preluat puterea, sentimentele destul de dispersate ale sârbilor, potrivit cărora aceștia au avut numai de pierdut de pe urma aranjamentelor federaliste ale lui Tito, au fost controlate cu abilitate de către Milošević. Mijloacele media controlate de stat au început să îi prezinte pe albanezii kosovari în postura de dușmani colectivi ai Serbiei și ai poporului acesteia. Drept urmare, autonomia provinciei a fost anulată în 1989, a fost declarată starea de urgență, iar elita administrativă albaneză eradicată. Deja până în anul 1983, procentul deținuților politici iugoslavi de etnie albaneză era de 41,8% din numărul total.

Aceste conflicte latente încă de la începutul anilor '80 au alimentat neîncrederea existentă între cele două grupuri etnice în Kosovo. Noua clasă intelectuală albaneză confruntată cu puține posibilități de angajare combinată cu o suprapopulare în zona rurală a produs un amestec exploziv. Sub influența unor grupări marxist-leniniste ale

⁵⁰ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 103.

albanezilor kosovari emigrați în Germania și Elveția, studenți naționaliști au organizat un protest în 1981, în fața Universității din Priștina, cerând unirea cu Albania. Forțele locale de securitate, formate în general din albanezi, s-au supus ordinelor de a înăbuși protestele iredentiste sau subversive din timpul revoltelor ce au urmat. Peste 1 000 de albanezi au fost condamnați la 15 ani de închisoare pentru implicarea în evenimentele din 1981.

Populația provinciei Kosovo a sporit cu 27% între 1971 și 1981⁵¹. O creștere remarcabilă, care nu putea trece neobservată, ajungându-se ca mulți sârbi să spună că predilecția multor albanezi de a avea familii numeroase făcea parte dintr-o strategie deliberată de a-i marginaliza pe sârbi. Mulți sârbi kosovari erau nerăbdători să se înroleze ca trupe de șoc ale lui Milošević, în timp ce el organiza mitinguri de proporții în unele părți din Iugoslavia, cum ar fi, de exemplu, într-o altă provincie autonomă a federației, Voievodina, unde exista o majoritate etnică maghiară, sau în republica Muntenegru, zone asupra cărora a și reușit să preia controlul la sfârșitul anilor '80.

În martie 1989, Parlamentul sârb, încălcând atât constituția sârbă, cât și pe cea federală din 1974, a adoptat amendamente speciale care privau Kosovo de autonomie. A fost declarată starea de urgență în urma căreia peste 50 de oameni au fost uciși în ciocniri. În 1991, șeful poliției din Kosovo a recunoscut că, din 1981 și până la acea dată, 450 000 de albanezi trecuseră prin mâinile poliției⁵². Până în 1991, concedierile masive transformaseră provincia într-o afacere aproape exclusiv sârbă: „Circa 1300 de angajați ai posturilor de radio și de televiziune din Priștina și-au pierdut locurile de muncă. Aproape toate emisiunile în limba albaneză au fost oprite. A urmat epurarea personalului editorialului al cotidienelelor și revistelor. Circa 80 000 de funcționari publici și din administrația albanezilor kosovari au fost înlăturați din funcții. Și Universitatea din Priștina a fost sârbizată; a devenit Academia Sf. Sava, luând numele sfântului patron al Serbiei, Sava. În învățământul secundar, elevii trebuiau să dea un examen de admitere la limba și literatura sârbă. Medicii și infirmierele albaneze au fost dați afară din spitale.

⁵¹ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 106.

⁵² Vezi Raportul Federației Internaționale de la Helsinki, 1999.

Instituțiile culturale prezentau doar producții exclusiv sârbe. Companiile și economiile albanezilor au fost confiscate...»⁵³

Dar cel mai îngrijorător era refuzul serviciilor medicale publice de a acorda asistență albanezilor. Înlăturarea lucrătorilor din domeniul sănătății, predominant etnici albanezi, interzicerea folosirii limbii albaneze scrise și vorbite în spitale și anularea resurselor economice pentru sistemul de sănătate din provincie reprezentau un risc grav pentru sănătatea populației.

4.3. Statul paralel albanez

Scopul comportamentului lui Milošević rămâne neclar. Sperase, probabil, că dacă viața va deveni pur și simplu insuportabilă pentru ei, albanezii vor pleca în masă. Poate conta pe faptul că declanșarea unor proteste violente ar fi reprezentat apoi un bun pretext pentru masacre sângeroase menite să inducă o emigrație masivă. Însă albanezii au rezistat la opresiunea sârbă la fel cum făcuseră și în trecut. Diverse grupări, între care Parlamentul Tineretului din Kosovo, au convins oamenii să își păstreze firea și au rupt orice legătură cu grupurile marxist-leniniste, care fuseseră instigatoarele la revolta din 1981. Albanezii au ales să meargă pe principiul unei rezistențe non-violente și pe cel al unei insurecții prost direcționate. Accentul s-a mutat pe promovarea unei noi forțe politice, bazată în esență pe intelectuali și profesori care căpătaseră o influență tot mai mare începând cu anii '60. Așa a luat naștere Liga Democrată din Kosovo, al cărei obiectiv era independența, iar modul de a o obține era exclusiv pe cale politică. La 19 octombrie 1991, Adunarea Republicii Kosovo, care se reunea în secret de peste un an, a anunțat rezultatul unui referendum care se desfășurase în luna septembrie și avusese ca temă viitorul provinciei Kosovo, iar 99,87% dintre albanezi se pronunțaseră în favoarea suveranității și a independenței provinciei. Opt echipe de monitorizare din Occident au supravegheat alegerile prezidențiale și legislative ce au urmat. Rămânea doar ca Serbia să accepte această desprindere pentru desăvârșirea ei.

⁵³ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 107.

În așteptare, LDK⁵⁴ a avut o strategie de rezistență pasivă. Rugova, președintele LDK, o justifica în următorii termeni: „Sârbii așteaptă doar un pretext pentru a ataca populația albaneză și pentru a o șterge de pe fața pământului. Credem că este mai bine să nu facem nimic și să rămânem în viață, decât să fim masacrați”⁵⁵. Există, desigur, speranța ca presiunea internațională va diminua capacitatea Belgradului de a acționa în Kosovo fără a fi pedepsit. În același timp, albanezii doreau să șteargă impresia că Kosovo este o regiune orientală și de aceea nu s-au arătat interesați de alianțe cu țările islamice. Maica Tereza, o albaneză catolică din Macedonia, a devenit un simbol al LDK. Se contura dorința clară de a demonstra că etnicii albanezi nu erau niște fundamentalisti musulmani, așa cum erau prezentați de propaganda sârbă.

Relevant pentru contribuția unor anumite structuri organizate, pioniere ale viitoarei societăți civile, este faptul că în această perioadă au fost create instituții paralele a căror menire era să ofere o expresie concretă a autogovernării Kosovo. Diaspora albaneză a finanțat instituțiile guvernamentale, economice și sociale. Medicul Bujar Bukosi, stabilit în Dusseldorf, care condusese guvernul în exil al LDK, a convins mulți imigranți să doneze până la 3% din veniturile lor pentru finanțarea statului paralel. Fondurile erau cheltuite în domeniul educației, sistemului de sănătate, cultură, știință, sport, agricultură și asistență socială. Circa 25.000 de oameni lucrau în aceste sectoare în 1997, pe statele de plată ale LDK. Iar ca răspuns la concedierile în masă efectuate de sârbi, albanezii s-au orientat în număr mare către sectorul comercial. În 1995, în Kosovo au fost înregistrate 18 500 de mici companii, în comparație cu numai 1.733 câte erau înregistrate în 1987.

Statul paralel a reușit să ofere spațiu vital de exprimare colectivă pentru etnicii albanezi. Dar, în mod surprinzător, nu a fost folosit. Între 1992 și 1994 nu au avut loc nici un fel de demonstrații publice. LDK a preferat non-volența pasivă non-volenței active. Apelurile de a convoca în mod fățiș parlamentul sau de a-l ține la lumina zilei, nu în clandestinitate, au fost respinse. În cea mai mare parte a timpului, instituțiile politice alternative nu au funcționat. Dacă parlamentul s-ar fi reunit la lumina zilei și autoritățile l-ar fi desființat, publicitatea pe care se baza LDK pentru a-și face cunoscută cauza ar fi

⁵⁴ Liga Democrată din Kosovo.

crescut în mod semnificativ. Dacă ar fi făcut un minim de efort pentru a veni în întâmpinarea sârbilor care respinseseră pozițiile radicale, poate că statul subteran s-ar fi bucurat de o mai mare credibilitate, iar acțiunile lor ar fi avut un mai mare impact.

Însă acest lucru nu era simplu în Kosovo, unde comportamentul electoral al populației sârbe demonstra un grad ridicat de identificare cu unele dintre cel mai extremiste forme de pe scena politică sârbă.⁵⁶ În Priština, ambele comunități trăiau împreună în aceleași blocuri de apartamente, dar duceau vieți separate. Un cunoscut comentator albanez scria în 1993 că „relațiile interetnice din Kosovo sunt la pământ, nivelul comunicării este practic zero”⁵⁷. Mulți sârbi sau muntenegreni care ocupaseră posturile rămase libere în urma concedierii albanezilor erau din afara Kosovo și nu mai avuseseră contacte cu albanezii. De regulă, tinerii albanezi nu mai știau să vorbească limba sârbă. Un medic, consilier al lui Rugova, remarca: „Copiii mei de patru și șase ani – tot ceea ce știu despre sârbi sunt poliția și asasinatele. Băiatul meu mă tot întreabă când vom învinge pentru că numai odată cu eliberarea vor putea să primească și ei jucării și înghețată”⁵⁸.

Poate că edificarea unor legături cu militanții împotriva războiului, cu grupurile pentru drepturile omului și cu mijloacele mass-media independente din Serbia, ar fi redus imaginea stereotipă despre albanezi, care prevala în rândurile etnicilor sârbi din Kosovo. Poate că anumite grupări din Belgrad care monitorizau modul în care se respectau drepturile omului nu ar fi trebuit să se sfiască în a vorbi deschis despre situația din Kosovo. Era necesar să se inițieze un dialog sârbo-albanez. Ar fi trebuit încurajată comunicarea, dar LDK a refuzat ferm să participe la alegerile din Serbia. Dată fiind dimensiunea populației, albanezii nu puteau revendica decât 10% din mandatele parlamentare din Serbia. Însă, dacă LDK ar fi candidat, Milošević și aliații săi nu ar mai fi putut forma majoritatea începând cu anul 1992. Dar lucrurile nu s-au petrecut așa, iar represiunile s-au înrăutățit.

⁵⁵ Tom Gallagher, *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 110.

⁵⁶ Ibidem, p. 112.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

4.4. Occidentul rămâne nepăsător

Conferința de pace privind fosta Iugoslavia, organizată de comunitatea europeană la Haga, în septembrie 1991, a fost prima încercare permanentă de a pune capăt disputelor referitoare la independență, care făcuseră ravagii în Iugoslavia încă din vara anterioară. Mai târziu, va deveni Conferința Internațională privind Fosta Iugoslavia, odată ce ONU se va implica în negocieri. Însă misiunea acestei conferințe era să pună capăt luptelor din Croația și Bosnia-Herțegovina, nu să răspundă problemelor Iugoslaviei în integritatea lor, Kosovo fiind o problemă adițională.

La Conferința privind Iugoslavia de la Londra, li s-a permis accesul și unor delegați din Kosovo, dar numai în calitate de observatori. Însă, ce este important, este unul dintre rezultatele acestei Conferințe, și anume crearea unui grup de lucru privind comunitățile etnice și naționale. Sarcina era să recomande soluții pentru rezolvarea problemelor etnice din fosta Iugoslavia. În primul său raport, președintele acestui grup de lucru afirmă: „Cred că este esențial pentru Conferința de Pace să se implice în găsirea unei soluții între albanezii kosovari și guvernul sârb.”⁵⁹ Însă această sugestie a trecut în umbră pentru că exista teama că o astfel de condiție ar putea pune în pericol reglementarea situației din Bosnia. Așadar, situația din Kosovo a picat într-un con de umbră, jurnaliștii și organizațiile neguvernamentale fiind descurajate de autoritățile sârbe să se deplaseze în regiune. De exemplu, în septembrie 1990, o delegație a Federației Internaționale de la Helsinki a fost reținută în Priština, anchetată de autorități, iar documentele le-au fost confiscate. Toți membrii acestei delegații au fost expulzați și declarați persona non-grata în Iugoslavia. Împreună cu Amnesty International și Human Rights Watch, IHF a solicitat cu regularitate vigilență și acțiune din partea comunității internaționale în vederea prevenirii conflictului din Kosovo. Această organizație a avertizat în mod permanent asupra pericolului prezentat de intensificarea distribuirii de armament către grupările militare sârbe și muntenegrene, față de amenințările publice cu violența din partea autorităților sârbe, față de uciderea etnicilor albanezi și plasarea de luneiști paramilitari sârbi în punctele strategice din Priština. Mesajul său nu a fost receptat la adevărata sa intensitate, tocmai fiindcă acesta era singular, neprijinit de

⁵⁹ Tom Gallagher, *Balcării în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006, p. 112.

mărturia sau lobby-ul pe care alte organizații locale ar fi putut să îl ofere. Pasivitatea s-a dovedit cea mai neinspirată alegere. Cel mai îngrijorător este faptul că, în opinia multor specialiști, dacă președintele sârb ar fi fost pedepsit prin intermediul sancțiunilor internaționale pentru menținerea politicii sale în Kosovo, războiul tragic din Croația și Bosnia-Herțegovina ar fi putut fi prevenit.

4.5. Efectul Acordului de la Dayton asupra Kosovo

Eșecurile militare suferite de radicalii sârbi în Bosnia, după intervenția aeriană NATO din septembrie 1995, au deschis drumul către organizarea, în noiembrie a aceluiași an, a Conferinței de Pace de la Dayton. Din nou, s-a considerat că aducerea în discuție a problemei Kosovo ar fi putut îngreuna negocierile. Dar Occidentul nu a profitat de avantajul pe care îl avea în cadrul acestei conferințe. Obiectivul lui Milošević era să obțină ridicarea sancțiunilor care pulverizau economia sârbă. I s-ar fi putut cere să pună capăt represiunii și să acorde din nou o autonomie semnificativă provinciei Kosovo, dublată de garanții că regiunea va rămâne parte a unei Iugoslavii cu adevărat federale. Pe de altă parte, s-ar fi putut face un efort de a convinge LDK, în schimbul asistenței occidentale, să deschidă liniile de comunicare cu interlocutorii sârbi, lucru pe care LDK se ferise să îl facă. Sprijinul acordat de către universitățile occidentale sistemului alternativ de învățământ este doar una din numeroasele inițiative ce ar fi putut fi luate.

În aprilie 1996, UE recunoaște în mod oficial Republica Federală Iugoslavia în schimbul unor concesiuni din partea Iugoslaviei, concesiuni relativ minore în raport cu amploarea adevărată a problemei. Iugoslavia normalizase relațiile cu Macedonia. Nefiind confruntat cu sancțiuni occidentale ca urmare a comportamentului său în Kosovo, Milošević nu a avut nici o mustrare de conștiință în a pune capăt cooperării cu raportorul special al ONU pentru drepturile omului. De asemenea, el a refuzat să pună în aplicare și un acord, convenit în 1996 de către comunitatea religioasă catolică din San Egidio, care normaliza sistemul de învățământ; dacă acordul ar fi fost respectat, ar fi dus la redeschiderea școlilor din Kosovo pentru etnicii albanezi.

Dayton a redus brusc sprijinul de care se bucura Rugova în Kosovo. Până atunci, el fusese categoric în credința sa că provincia Kosovo va fi luată în seamă de comunitatea internațională atunci când aceasta va interveni în Balcani.

Aruncarea de grenade în porțile unei tabere de refugiați sârbi, la 11 februarie 1996, a reprezentat primul act de violență organizat ce a fost atribuit UCK, o grupare de radicali albanezi, spijinită de albanezii emigrați. Sârbii ripostează, iar din acest moment zarurile sunt aruncate. Occidentul se trezește prea târziu la realitatea din Kosovo.

Înspre sfârșitul războiului, puterile internaționale ajung la un consens în ceea ce privește soluționarea crizei din Kosovo prin „combinarea diplomației cu o amenințare credibilă de folosire a forței.”. Punctul central al acestei strategii a fost conferința de pace organizată la castelul Rambouillet, din apropiere de Paris, la 6 februarie 1999. Planul pus la punct prevedea reinstaurarea autonomiei în Kosovo, dar lăsa deschisă chestiunea viitorului statut al provinciei, acesta urmând să fie din nou adus în discuție după o perioadă de trei ani, timp în care provincia ar fi fost guvernată de o administrație interimară condusă de OSCE. Ideea unui referendum privind viitorul provinciei Kosovo, ale cărui rezultate ar fi avut caracter de constrângere, a fost susținută de albanezi, dar respinsă de sârbi. În cele din urmă s-a căzut de acord cu privire la organizarea unei conferințe internaționale urmate de un referendum, fără să se precizeze însă dacă rezultatele vor decide statutul final al teritoriului.

Drept urmare, comunitatea internațională se întâlnește la Rambouillet, lângă Paris, pentru a găsi o soluție. În cele din urmă, delegația sârbă se retrage de la discuții și decide să își continue campania din Kosovo. În acest moment, discuțiile au fost sistate, iar comunitatea internațională a căzut de acord asupra începerii unei campanii aeriene NATO îndreptată împotriva forțelor de la Belgrad, la 24 martie 1999. După săptămâni de bombardamente, forțele sârbe s-au retras din Kosovo, mai exact pe 10 iunie 1999, lăsând loc pentru o misiune internațională de stabilire a păcii, alcătuită din KFOR, forța armată NATO, și UNMIK, misiune civilă ONU, care urma să administreze provincia până când o soluție avea să fie găsită.

4.6. Societatea civilă în Kosovo înainte de război

Trebuie stabilit în mod clar faptul că, înainte de război, organizațiile societății civile din Kosovo erau organizații cvasi-guvernamentale. În perioada comunistă, organizațiile societății civile erau adesea create de stat și se aflau sub controlul acestuia, ceea ce însemna că erau puternic politizate și divizate de-a lungul liniilor etnice.

În anii '90, organizațiile societății civile albaneze din Kosovo erau parte integrantă a structurilor guvernului paralel. În consecință, pasivitatea Ligii Democratice le caracteriza în egală măsură. Liga Democrată a fost principala organizație politică albaneză din Kosovo, având membri pe tot cuprinsul teritoriului. Ca formă de organizare, aceasta s-a mulat pe structurile ex-comuniste, pe organizațiile satești și pe structurile tradiționale de clan. În esență, aceasta se opunea guvernului sârb, dar avea și ramuri apolitice, cum ar fi Consiliul pentru Apărarea Drepturilor și Libertăților Omului, fondat în decembrie 1989, și Societatea Maica Tereza, înregistrată în Belgrad ca fiind primul ONG kosovar, organizație non-profit și bazată exclusiv pe voluntariat. Această organizație a informat în permanență exteriorul asupra situației drepturilor omului în Kosovo, prin intermediul filialelor din Elveția, Germania, Austria, Italia, Danemarca, Olanda, Suedia, Croația și Macedonia, de-a lungul anilor '90. Astfel, diaspora albanezilor a putut ajuta oamenii rămași în Kosovo. În această perioadă, guvernul sârb a tolerat și, în mod probabil, chiar a apreciat organizațiile de tipul Societății Maica Tereza, care au evitat cu grijă să adopte o poziție politică.

CDHRF⁶⁰ a fost mai puțin apreciat de către guvernul sârb, fiind foarte activ și comunicând cu ONG-uri internaționale, cum ar fi Amnesty International, Federația Internațională a Drepturilor Omului etc. Coopera, de asemenea, cu organizații regionale, inclusiv cu cele din Belgrad și, în mod interesant, primele birouri pentru desfășurarea activităților au fost furnizate de către comunitatea islamică.

Treptat, au fost fondate și alte organizații, precum Centrul pentru Protecția Femeilor și Copiilor, grupuri de tineret sau grupuri militante pentru drepturile omului. Înainte și după război, aceste câteva organizații ale societății civile care au existat în Kosovo erau majoritatea albaneze. Existau și câteva centre culturale turce și bosniace,

⁶⁰ Consiliul pentru Apărarea Drepturilor și Libertăților Omului.

mai ales în Mitrovica sau Prizren, însă majoritatea minorităților, cum ar fi rromii, ashkalii și goranii, nu au fost organizate și continuă și astăzi să fie o prezență slabă pe scena kosovară a societății civile.

Organizațiile sârbe kosovare, cum ar fi sindicatele pensionare, organizațiile de tineret, femeii sau cele profesionale⁶¹, erau, în general, sponsorizate de guvern sau reprezentau demersuri finanțate din capital privat. Cu toate acestea, structurile societății civile sârbe erau controlate de guvernul sârb și sprijineau, majoritatea dintre ele, regimul de la Belgrad. Foarte puțini sârbi kosovari lucrau cu albanezii din Kosovo, ca activiști ai ONG-urilor din Belgrad.

Trăgând linie, anii '90 au reprezentat o fază în care societatea civilă albaneză din Kosovo s-a dezvoltat. Însă, organizațiile societății civile fondate în această fază nu corespund standardelor unor ONG-uri care ar putea face o diferență clară în ceea ce privește promovarea normelor unei societăți echilibrate, fără discrepanțe etnice, tocmai pentru că majoritatea din ele erau:

- puternic politizate;
- segregate din punct de vedere etnic;
- orientate spre furnizarea de servicii, preluând din responsabilitățile guvernului;
- neinteresate în mod deosebit de activitățile de lobby, deși comunicarea cu guvernul sârb era încă posibilă la momentul respectiv.

Organizațiile civile din acea perioadă erau mai degrabă celule de rezistență, mai strâns legate de structurile paralele ale guvernului decât de ONG-uri⁶²; chiar Liga Democrată a fost mai mult o mișcare decât un partid politic modern. Fiindcă societatea civilă capătă cu adevărat înțeles numai în interacțiunea cu statul, autori, precum Gallagher, susțin că în cazul Kosovo înainte de război, societatea civilă și-a pierdut caracterul civil, îndeplinind roluri cvasi-guvernamentale.

⁶¹ Majoritatea acestor organizații au dispărut acum.

Capitolul 5. Provocările consolidării societății civile

5.1. Greutăți întâmpinate

Întărirea societății civile constituie elementul cheie al intervențiilor și misiunilor externe în cazul situațiilor post-conflictuale. Reprezintă un concept aplicat atât de organizațiile internaționale, cât și de ONG-urile internaționale ce au convingerea că societatea civilă va juca un rol important în procesele de democratizare și în transformarea conflictului. De la mijlocul anilor '90, importanța inițiativelor societății civile este din ce în ce mai mare în cadrul discursurilor de menținere a păcii, mai ales datorită eșecului eforturilor depuse de intervențiile internaționale în Somalia, Rwanda și Balcani. Accentul este pus pe capacitățile emancipatorii ale societății civile, care este văzută ca fiind unul dintre resorturile principale pentru întărirea capacității unei societăți de a-și gestiona în pace situațiile conflictuale. Acest lucru este în mod deosebit valabil atunci când indivizii fac parte din grupuri multiple, fiecare dintre acestea tratând diferite aspecte ale grijilor indivizilor, cum ar fi identitatea comună, interesele recreative și hobby-urile, valorile sociale și politice sau mediul înconjurător.⁶³ Transformarea unor indivizi diferiți în actori ai societății civile va crea o punte de capital social care va înlesni comunicarea. Aceste rețele vor deveni o forță care va acționa în direcția integrării diferitor elemente ale societății și va minimaliza potențialul polarizării de-a lungul unui anumit clivaj.

Există, însă, riscul de a supraestima rolul actorilor sociali și de a neglija complexitatea nevoilor existente în tranziția de la război la pace. Acest lucru a devenit evident în Balcani, unde provocările regenerării post-conflictuale au coincis cu transformarea sistemului economic și politic. Bazându-ne pe experiențele din Bosnia-Herțegovina și Kosovo, putem enunța câteva dileme ale întăririi societății civile în raport cu eforturile de consolidare a păcii.

⁶² Mai puțin organizațiile pentru drepturile omului (CDHRF, Comitetul Helsinki din Kosovo) și Post-Pesimiștii, care făceau parte din rețele regionale.

⁶³ Catherine Barnes, *Weaving the web: Civil Society Roles in working with Conflict and Building Peace*, London: Lynne Rienner, 2005, p. 7.

După Acordul de Pace de la Dayton, Bosnia a devenit un fel de proiect pilot de guvernare internațională, care prevedea stabilirea democrației și a economiei de piață drept condiție esențială pentru reușita soluționării conflictului și prevenirea violenței⁶⁴. În cadrul acordului de la Dayton, problema societății civile a fost ignorată. Mai degrabă, organizațiile internaționale au folosit o strategie care poate fi caracterizată ca o abordare prioritară a liberalizării. Cu toate acestea, această abordare nu a fost una de succes, nici în ceea ce privește reconstrucția statului, nici consolidarea păcii.

Pe de o parte, o problemă serioasă a acestei abordări a fost faptul că radicalii naționaliști de pe toate fronturile au rămas la putere, drept consecință a alegerilor care s-au produs prea devreme. Pe de altă parte, Înalții Reprezentanți internaționali nu au avut puterea de a aplica sancțiuni împotriva acțiunilor politice distructive în primii ani care s-au scurs de la Acordul de la Dayton. S-a ajuns astfel la situația în care cei animați de idei etnocentriste au putut să-și sporească puterea, lucru legitimat în mod ironic de instituțiile democratice și de noile structuri de putere stabilite.

Încă de la început, puterea structurilor statului central a fost marginalizată în favoarea instituțiilor, entități mult mai puternice. În consecință, reformele importante au putut fi amânate, cum ar fi reformele în sectorul educației și al securității, iar liberalizarea economică a creat condițiile ideale pentru apariția corupției în cadrul proceselor de privatizare. Din păcate, intervenția internațională nu a reușit să vină cu o strategie coerentă de dezvoltare, fapt ce a contribuit la creșterea neîncrederii cetățenilor în instituțiile democratice.⁶⁵

Același lucru s-a produs și în Kosovo. Administrația internațională a preferat să elaboreze o strategie de liberalizare a pieței, grăbind formarea unor structuri politice chestionabile, tocmai pentru a crea fondul necesar reformelor planificate. Or, accentuarea cadrului politic și economic în defavoarea celui social, mai ales într-un spațiu unde problemele esențiale sunt de factură socială, a dus la îndepărtarea actorilor locali, cu excepția celor interesați de latura economică.

⁶⁴ Prin Consiliul de Implementare a Păcii și Oficiul Înalților Reprezentanți în Bosnia, comunitatea internațională are funcții depline de guvernare.

⁶⁵ Martina Fischer, *The Need for Multidimensional Youth Work: Education, Interethnic Networking and Income Generation*, Munster & London, 2006, pp. 233-255.

5.2. Câștigul promovării dezvoltării societății civile

La sfârșitul anilor '90, frustrarea creată de nereușita implementării democrației a determinat organizațiile internaționale să adopte o altă strategie. Pentru prima dată, problema creării unei societăți civile a fost discutată de către organizații ca UE sau OSCE, sau de către comunitatea donatorilor. Începând cu 1998, au fost acordați mai mulți bani pentru proiectele înaintate de ONG-uri, iar ca rezultat al acestui schimb de optică, au apărut nenumărate inițiative din partea ONG-urilor și a organizațiilor societății civile. Întreaga scenă media și culturală a înregistrat progrese uimitoare. Ideea era că dacă nu poți responsabiliza un om la nivel politic, mergi în comunitatea lui, dezvoltă un program social care îl poate antrena și îl poate face sensibil la lipsurile existente. Treptat, societatea civilă a devenit un canal important în procesul de consolidare a păcii, iar inițiativele nu au întârziat să apară în sectoarele educării în vederea menținerii păcii, responsabilizării femeilor, dialogului inter-religios, abordării trecutului și cercetării crimelor de război. Parte din aceste eforturi au contribuit la depășirea unei culturi de violență, la trecerea granițelor etnice și rezistenței la tentația segregării. Alte eforturi s-au concentrat în direcția monitorizării alegerilor, instituțiilor statului și corupției. Inițiativele ce aveau în vizor comunitatea au vizat implicarea tinerei generații și scoaterea ei din apatie și pasivitate. ONG-urile orientate spre reformă au abordat probleme existente în sectorul educațional, în special cele legate de derularea procesului de participare și democratizare în sânul școlilor. Altele au reușit cu succes să motiveze tinerii să își asume responsabilități ca cetățeni în cadrul comunității, încurajând sentimentul că un individ motivat poate, într-adevăr, determina schimbarea. În același timp, aceste inițiative diverse au contribuit la cunoașterea interculturală și la delegarea oamenilor de a trata în mod constructiv agenda politică separatistă.

În pofida tuturor acestor numeroase proiecte, inițiativele societății civile dedicate în mod explicit consolidării păcii, transformării conflictului sau monitorizării drepturilor omului sunt încă rare în Kosovo și Bosnia-Herțegovina. Cu toate acestea, în ceea ce privește cercetarea abuzurilor comise împotriva drepturilor omului, creșterea conștientizării responsabilității individuale și colective în legătură cu războiul și crimele de război, acestea au fost teme extrem de abordate. Astfel de eforturi au scopul de a analiza trecutul în mod constructiv tocmai pentru a putea controla viitoare răbufniri

violente și pentru a motiva societatea în a confrunta cauzele războiului. Alte organizații au fost deosebit de active în domeniul educației în vederea menținerii păcii transfrontaliere, străduindu-se să găsească norme comune de toleranță, silind instituțiile să își confrunte prejudecățile și stimulând creșterea gradului de conștientizare a responsabilității colective în ceea ce privește trecutul.

Practica în regiune dovedește faptul că oamenii vor să abordeze trecutul și caută ocazii de a pune întrebări și de a se alătura discuțiilor pe această temă, chiar dacă este destul de dureros pentru ei să-și amintească. În general, ei simt că înaintea lor se întinde un drum lung până la a reuși să conviețuiască în pace și toleranță. Au fost înregistrate de curând progrese considerabile în urma difuzării unei înregistrări cu omorârea câtorva tineri bosniaci în munții Treskavica, de către soldați care făceau parte dintr-o trupă de elită a Iugoslaviei. Acest lucru dezvăluie faptul că în masacrul de la Srebrenica nu a fost implicată numai miliția bosniaco-sârbă, ci și trupe din Iugoslavia. Această înregistrare a fost transmisă pe toate posturile de televiziune din Bosnia și Serbia-Muntenegru, cauzând dezbateri publice aprinse. Mulți oameni din regiune au înțeles că trebuia să își revizuiască percepția asupra istoriei și asupra adevărului pe care credeau că îl stăpânesc. Potrivit practicienilor în domeniul consolidării păcii, acest eveniment a creat o bază viabilă pentru recunoașterea și asumarea responsabilității individuale și colective.

Această înregistrare a fost dezvăluită de către Centrul Umanitar pentru Război din Belgrad, în speță de activista pentru drepturile omului, Natasa Kandic. Înregistrarea a devenit o probă importantă în cadrul Tribunalului de la Haga, ceea ce dovedește rolul important pe care îl are documentarea în legătură cu crimele de război și conștientizarea necesității de a găsi probe. Și mai important, însă, este faptul că societatea civilă poate determina o schimbare în discursul public, împreună cu parteneri de la agenții media sau canale de televiziune.

Dezbaterile asupra responsabilității individuale sau colective față de trecut au fost inițiate în primul rând de către actorii sociali atât în Bosnia, cât și în Serbia sau Kosovo. În contrast, mecanismele internaționale, cum este Tribunalul Internațional din Iugoslavia, și politicile oficiale au avut un impact redus asupra acestor chestiuni. Majoritatea acestor inițiative beneficiază de sprijin internațional, de sponsorizări din partea UE, OSCE, de parteneriate bilaterale cu agențiile de dezvoltare, ONG-uri transnaționale sau fundații de caritate. Acest sprijin a dat naștere unui climat propice

inițiativelor ce depășesc granițele etnice sau geografice, creând spațiu pentru noi discursuri. Este clar că a apărut un sector mai accentuat al societății civile, ceea ce înseamnă că există mai mult loc pentru cooperare interetnică și gândire alternativă în legătură cu dezvoltarea socială, care nu mai este controlată în totalitate de ideologiile naționaliste sau de fundamentalismul religios.

5.3. Mai este drum lung

Din păcate, pentru moment, în pofida tuturor rezultatelor pozitive și a contribuțiilor semnificative din partea actorilor din societatea civilă, așteptările oarecum ambițioase din partea organizațiilor internaționale – societatea civilă va aduce schimbarea și va contribui în mod substanțial la democratizarea politică și la transformarea conflictului – nu au fost îndeplinite. Se pare că populația din Bosnia și Kosovo este încă stăpânită de temeri și neîncredere în celelalte etnii, fapt grăitor ilustrat de sprijinul pentru naționaliștii radicali și pentru convingerile lor separatiste, după cum este cazul în Kosovo. În Bosnia, acest lucru a fost evident în cadrul alegerilor naționale din toamna anului 2002 și la alegerile locale din 2004, când 80% din municipalitățile bosniace au fost guvernate de reprezentanți numai ai partidelor naționaliste⁶⁶.

În sfârșit, comunitatea internațională nu a conjugat strategia de dezvoltare a societății civile cu inițiativele de construcție a instituțiilor și a statului. Mai mult, a ignorat nevoia ca cetățenii să participe la procesele politice și sociale. În aprilie 2006, o inițiativă parlamentară de a revizui prevederile Acordului de la Dayton, pentru a putea întări instituțiile de stat bosniace după modelul celor din Republica Srpska, a eșuat. Activiștii bosniaci pentru drepturile omului au criticat greșelile comise în 2005 și 2006, spunând că proiectul reformei constituționale a fost unul cu circuit închis: a fost dominat de consultanții americani și de opt factori de decizie locali, iar publicul nu a fost pregătit pentru participare.

⁶⁶ Vezi Radio Liberty Balkan Report 37/ 8, www.rferl.org/reports/balkan-report.

Spunând acestea, care este câștigul dacă societatea civilă este extrem de încurajată, dar are acces la un spectru limitat de domenii de activitate, creându-se, astfel, un nou clivaj în cadrul procesului de reconstrucție?

Capitolul 6. Popoare, națiuni, minorități etnice în Balcani

Când vorbim despre conflictele din Balcani, despre populațiile implicate în actele de violență, despre victime și călăi, majoritatea dintre noi are în minte populațiile sârbă și albaneză, croată sau bosniacă, majoritarii ortodocși și catolici împotriva minoritarilor musulmani. Există, însă, și alte populații implicate în aceste conflicte, populații ce desăvârșesc mozaicul etnic ce caracterizează în mod indiscutabil demografia Balcanilor. Acești oameni împart de secole același teritoriu cu etniile deja menționate, au trăit și continuă să trăiască în cadrul unor comunități, își protejează datinile și au fost afectați de război în aceeași măsură ca ceilalți.

Așadar, reconstrucția și fundamentarea unor principii de trai comun nu pot exclude participarea acestor etnii. Ele trebuie luate în considerație, implicate și chiar solicitate în ceea ce privește aportul la schimbările ce vizează zona respectivă.

Vom încerca în continuare să refacem acest mozaic etnic, mergând pe firul evenimentelor istorice și al impactului lor asupra tuturor populațiilor. Primul război iugoslav din 1991 s-a sfârșit cu un masacru în Slavonia croată. Croații care doreau independența au luptat cu sârbii locali, dar sârbii au câștigat cu sprijinul Armatei Poporului Iugoslav, armată animată de un pur naționalism sârb. Victimele, însă, nu au fost numai din cele două mari etnii. În Vukovar, o localitate din Slavonia, populația se împărțea în 250 sârbi, 250 croați și 1000 de ruteni și ucrainieni care nu veneau din Bucovina sau Rutenia subcarpatică, ci din zone care s-au aflat sub stăpânire austro-ungară. Aceștia au sosit în Balcani în secolul al XVIII-lea, în timpul domniei împărătesei Maria Tereza, ca agricultori coloniști care au venit să repopuleze fermele eliberate de sub conducerea turcă. Rutenii sunt uniți sau greco-catolici. În timpul războiului, unii ruteni din Vukovar s-au înscris în armata croată, alții au ajutat la livrarea alimentelor într-un Vukovar ocupat de sârbi. Când sârbii au ocupat regiunea, rutenii din armată au fost siliți să plece în exil împreună cu croații. La proclamarea Republicii Sârbe a Slavoniei de Est, a Sremului și a Baranjei, rutenii rămași au fost forțați să se înroleze în armata sârbă. Însă, în urma înțelegerii încheiate la Erdut în 1998, înțelegere care

prevedea restaurarea treptată a conducerii croate asupra regiunii, a fost rândul celorlalți ruteni să plece în exil, mai ales în Voievodina sârbă, iar cei care fuseseră de partea croaților s-au întors victorioși.

Pe de altă parte, există și oameni care provin din căsătorii mixte și care au avut de suferit de pe urma războiului. Cetățenii bosniaci provenind din căsătorii mixte au fost primele victime. Teritoriul controlat de guvernul din Sarajevo a fost puțin mai sigur pentru ei, din moment ce Bosnia se definea ca fiind o țară multiethnică.

În Kosovo, naționaliștii albanezi au pretins că situația era rezultatul unui conflict între autoritățile sârbe și societatea civilă albaneză. S-a ignorat prezența civililor sârbi și cea a membrilor unor comunități mai mici. În 1981, turcii, rromii, goranii⁶⁷, bosniacii și croații alcătuiau 10% din populația Kosovo. În 1999, odată cu stabilirea protectoratului internațional, toate aceste comunități au suferit de pe urma naționalismului albanez. Rromii, de exemplu, au fost acuzați de complicitate cu sârbii și au fost epurați etnic. Turcii kosovari, etnie trilingvă, vorbind turcă, albaneză și sârbă, au trebuit să renunțe la identitatea lor separată și să se declare albanezi, tocmai pentru a putea rămâne.

Pe de altă parte, ashkalii⁶⁸ au încercat, precum turcii, să se impună ca fiind și mai patrioți decât albanezii pentru a putea fi acceptați. Bosniacii și croații, ambele grupuri vorbitoare de limbă sârbo-croată, au fost asimilați de sârbi din motive lingvistice. Goranii au fost izolați treptat, iar protectoratul internațional nu a reușit să protejeze drepturile lingvistice, culturale și educaționale ale acestor comunități.

Toate aceste popoare menționate simt că au fost neîndreptățite, manipulate. La Conferința de la Rambouillet din 1999, au fost incluși cu șiretenie membri ai acestor etnii în delegația iugoslavă, aceștia fiind discreditați în ochii albanezilor și ai comunității internaționale în momentul în care sârbii au refuzat să participe la tratative.

În ceea ce privește Macedonia, mozaicul etnic, religios și lingvistic din această țară este deosebit de complex. La primele încleștări între forțele macedonene și gherilele albaneze în 2001, comunitatea internațională a încercat să obțină un dialog politic numai

⁶⁷ Mic grup de musulmani care trăia în munți în sudul îndepărtat al Kosovo și vorbeau o limbă slavonă, aproape de macedoneană.

⁶⁸ Grup etnic vorbitor de albaneză, de origine rromă.

între macedoneni și albanezi, ignorând turcii, rromii, sârbii, valahii și torbesii, slavi musulmani, vorbitori de macedoneană.

Structura socială complexă a fost redusă la o confruntare dintre două naționalități majore, iar grupurile etnice mai mici au fost obligate să aleagă o parte. Pe de o parte, sârbii și valahii, ambii ortodocși, au fost identificați în mod natural cu macedonenii, dar torbesii au avut o situație mai grea. Fiind vorbitori de macedoneană, au fost respinși de naționaliștii albanezi, dar naționalismul macedonean se opunea oricărui grup islamic, unele moschee fiind chiar distruse.

Organizațiile musulmane din Macedonia, dominate de albanezi, au încercat să asimileze comunități musulmane non-albaneze timp de mulți ani, în special pe turci și pe torbesi, 4%, respectiv 3% din populație. Acestea fiind spuse, ne punem următoarea întrebare: trebuie ca războaiele iugoslave să se sfârșească prin emergența statelor naționale monoetnice în cadrul cărora numai câteva minorități pot supraviețui, având drepturile garantate și monitorizate de organizațiile internaționale?

Dar ce înțelegem prin popoare, națiuni, minorități și state naționale? Pentru europeanul normal din Vest, imaginea unui conflict etnic îi dă ideea că grupurile etnice sunt inferioare națiunilor, ele reprezentând o etapă mai înapoiată pe scara lineară a evoluției. În 1992, François Mitterrand a numit Balcanii o regiune de sălbăticie primitivă care nu ar putea fi niciodată europeană.⁶⁹

Însă, în sistemul iugoslav, existau „popoare constituente” ale Federației, formând o republică federativă, cum ar fi sârbii, croații, slovenii, macedonenii, muntenegrenii și, de la sfârșitul anilor ‘60, musulmanii, și „minorități naționale”, adică grupuri etnice care nu au un teritoriu al lor în cadrul republicii federative. Existau și alte minorități naționale, deși numeroase, care erau definite de legătura lor cu statele din afara Iugoslaviei, cum ar fi italienii din Histria, ungurii din Voievodina, albanezii.

Așadar, cuvântul minoritate era un termen legal, care nu avea nici o legătură cu numerele. În orice oraș sau regiune, minoritatea putea fi o majoritate numerică, fără ca statutul ei legal să fie afectat. Albanezii din Kosovo, erau o majoritate în Kosovo, dar o minoritate în republică. Însă, după stabilirea protectoratului internațional, sârbii au

⁶⁹ François Mitterrand apud Maria Todorova, *Balcanii și Balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 169.

refuzat să devină o minoritate în Kosovo, pentru că în tradiția balcanică, drepturile minorităților sunt întotdeauna hotărâte de majoritate și pot fi retrase.

Grăitor pentru această concepție balcanică, este statutul de *milet*⁷⁰ al unei provincii în cadrul imperiului otoman. Cu alte cuvinte, *miletul* cuprindea grupuri organizaționale intermediare cărora non-turcii le datorau loialitate, iar șeful *miletului* datora la rândul lui loialitate statului otoman. Minoritățile nu au legitimitatea de a aspira la o statalitate, iar scopul naționalismului în Balcani este acela de a crea sau de a proteja un stat definit în termeni de naționalitate și etnicitate, a cărui legitimitate se bazează pe sentimentul general de apartenență la o entitate geografică, politică și culturală.

Dar ce este o națiune sau un popor în Balcani? Au drept caracteristici limba și religia, existente în diferite combinații în zonă? Religia este diferența dintre sârbii ortodocși și catolicii croați, dar albanezii reprezintă un singur popor catolic, musulman și ortodox. Această împărțire datează încă din epoca otomană, când nu erau recunoscute grupurile naționale, ci doar cele religioase, cărora le era permis un anumit grad de auto-administrație în cadrul *miletului* și erau protejate de sultan. Din acest motiv, bisericile ortodoxe din zonă au un caracter etnic, deși identificarea ortodoxiei cu un grup etnic era condamnată drept erezie⁷¹.

În această ordine de idei, pot fi considerate *mileturile* drept structuri proto-naționale? Timp de secole, popoarele din Balcani au trăit în societăți compozite în care identitatea individului era definită de factori variabili. Religia era un criteriu important, precum și apartenența la un anumit grup social și profesional. Oamenii vorbeau diferite limbi: drept limbă liturgică se folosea araba de către musulmani și greaca sau slavona de către ortodocși. Turca se vorbea în administrație, greaca în afaceri, iar limba maternă putea diferi în funcție de situația fiecărui individ. Acest multilingvism a fost atacat de mișcările moderne naționaliste, care au codificat și au impus folosirea limbilor cărora li se dăduse un statut național. Spectrul identităților separate începea să prindă contur.

Statele noi, ale căror elite au fost educate la Paris, Viena sau Berlin, au preluat modelul statelor naționale vestice, adoptând o definiție etnică restrânsă a națiunii, bazată pe comunitatea de religie sau de limbă. Noile națiuni au fost impuse, iar identitățile

⁷⁰ Formă de organizare a provinciilor Imperiului otoman.

⁷¹ Această formă de erezie purta numele de etnofiletism.

posibile au fost limitate la câțiva parametri care defineau identitatea națională. Populațiile care s-au opus, musulmanii, au devenit minorități naționale.

Apariția minorităților naționale a fost consecința directă a dorinței de a crea state națiuni. Dacă legitimitatea politică a unui stat nu este găsită în criterii etnice și politice, conceptul de minorități naționale este lipsit de orice însemnătate.

De altfel, modelul otoman a fost unul imperial. Autoritatea centrală atotputernică era garantul echilibrului social. Naționalismul, dimpotrivă, a fost legat în mod inexplicabil de democrația politică, poate pentru că prima sarcină a mișcărilor de emancipare națională a fost să definească un cadru în care democrația să poată funcționa. Mișcarea de emancipare a sârbilor datează din 1804, iar autonomia a fost obținută la începutul anilor 1830, ceea ce o face cea mai veche democrație parlamentară din regiune.

Federalismul iugoslav s-a inspirat mult din tradiția imperială și a fost influențat de teoria naționalității austro-marxiste, care disocia naționalitatea indivizilor de teritoriile în care aceștia trăiau. În perioada comunistă, regimul lui Tito asigura loialitatea tuturor comunităților în schimbul unei garanții reale de protecție. Timp de zece ani, Slobodan Milošević a reușit să păstreze echilibrul intern în Serbia, bazându-și legitimitatea pe acest lucru, vreme în care a inflammat naționalismul sârb peste limită.

În ciuda câtorva cazuri de violență atribuite lui Vojislav Seseli, coexistența interetnică a persistat în Voievodina pentru că autoritatea centrală nu a dorit izbucnirea violenței în inima agriculturii, crucială pentru economia Serbiei. Voievodina dovedește că războaiele etnice sunt evitabile și că o societate compozită nu este în mod necesar mai fragilă decât una care este omogenă din punct de vedere etnic. Așadar, concluzia este una evidentă: cauza majoră a războaielor în zona Balcanică este relația chestionabilă dintre autoritatea centrală și comunitate, respectiv reprezentanții acesteia, grupați inevitabil în celule primare ale unei structuri de societate civilă.

Clivajul dintre comunitate și autoritatea centrală se poate extinde și de-a lungul liniei de demarcație dintre etnii. În societățile multietnice, pluralismul politic conduce adesea la diviziunea politică de-a lungul liniilor etnice. Bosnia este un exemplu clasic. În alegerile din 1990, trei dintre partidele naționaliste – SDA, Partidul Musulman pentru Acțiune Democratică, SDS, Partidul Democratic Sârb și HDZ, Uniunea Croată

Democrată – toate au obținut rezultate în funcție de mărimea lor, chiar dacă o treime dintre bosniaci au votat pentru partidele nenaționaliste. De atunci, nici un partid politic, nici o mișcare politică care să depășească barierele etnice nu a reușit să se impună. Pretențiile teritoriale, naționaliste pot avea sorți de izbândă, însă cu mari sacrificii. Croația a reușit, însă cu prețul plecării multor sârbi, Macedonia a ajuns în pragul unui război civil, iar Serbia, încă stat multiethnic, la revoluția democrată din 2000 și-a pus din nou problema unei constituții ca stat național.

Concluzionând, pretențiile teritoriale, de inspirație naționalistă, vor continua să joace un rol important în geopolitica regiunii, atâta timp cât se eșuează în a găsi interese comune, iar actorii locali nu sunt implicați și responsabilizați în cadrul unui proces de reconstrucție. Interesele vizate trebuie să treacă dincolo de liniile de demarcație între diversele etnii, în ideea de a grupa oamenii în jurul altor puncte de interes. În acest sens se poate specula moștenirea imperială, convingerea că trebuie să apară unui anumit grup pentru ca drepturile membrilor să poată fi protejate, tocmai pentru a putea crea noi grupuri de interes în afara granițelor etnice.

Concluzie

De ce este societatea civilă un element atât de important în cadrul procesului de reconstrucție? Privind în retrospectivă, răspunsul capătă înțeles ușor, pentru că însuși procesul de reconstrucție vizează refacerea unei societăți distruse de război, a unei lumi dominată de disensiuni, iar activitatea societății civile este un indicator important al gradului în care societatea vizată a reușit să atingă libertatea de expresie, de asociere și de adunare. În momentul în care grupuri diferite se pot forma, întâlni și relaționa, diferențele sunt transpuse la un alt nivel, cel al comunicării și nu cel al violenței. Implicarea oamenilor în mod organizat în alte sfere de interese și activități presupune deschidere și comunicare, ceea ce atenuează premisele unui deznodământ violent. Mai ales în regiuni caracterizate de diversitate etnică și religioasă, gradul de dezvoltare al societății civile constituie un indice prețios al măsurii în care se produce binecunoscutul dialog intercultural.

Pentru o mai bună înțelegere, doresc să subliniez faptul că interesul formațiunilor societății civile vizează în primul rând un alt gen de interese decât cele care conduc în mod normal la violențe. Problemele tratate nu privesc în primul rând revendicarea drepturilor cetățenești, nici extinderea drepturilor economice. Problemele societății civile sunt mai particular sociale – respectul și autodeterminarea pentru diferența culturală, responsabilitatea și pluralismul vieții cotidiene, reflecția asupra puterii din interacțiunea socială, participarea la decizii, atât în instituțiile sociale și economice, cât și în cele politice. Apoi, forma de organizare a diverselor formațiuni ale societății civile nu imită forma mișcărilor de masă, a partidelor politice sau a sindicatelor, o birocrație unificată în căutarea puterii prin mobilizarea resurselor.

Așadar, activitatea unei societăți civile viguroase presupune antrenarea în procesul de reconstrucție a diverselor comunități, presupune depășirea granițelor și a diferențelor culturale pentru a veni în întâmpinarea unor proiecte comune, bazate pe un acord liber și voluntar. În acest fel, importanța activității tuturor structurilor societății civile constă în crearea premiselor unui astfel de acord și punerea lui în practică în

cadru al unui proces constant de comunicare. Însă, existența și activitatea acestora din urmă pot fi condiționate de nenumărați factori potriviți sau inhibitori.

Acestea fiind spuse, obstacolele constituirii unei societăți civile trebuie luate în calcul tocmai pentru a optimiza existența acestora. Experiența în regiunile atinse de război și confruntate cu procesul de reconstrucție, cum sunt Balcanii, a dovedit că un număr crescând de ONG-uri nu este în mod necesar o dovadă a unei societăți civile vibrante. În același timp, critica și negarea generală a potențialului societății civile de a înlesni procesele de consolidare a păcii și de transformare a conflictului nu sunt deloc de ajutor. O provocare importantă pentru strategiile actorilor străini, actori care sunt o prezență caracteristică în societățile atinse de război, este aceea de a include participanți din partea societății civile de la bun început în toate fazele de intervenție, în faza de pregătire a procesului de pace, în negocierea păcii și în consolidarea păcii în perioada post-conflict.

Însă, în același timp, organizațiile societății civile nu trebuie încărcate cu expectative nerealiste. O abordare prin includere este importantă, din mai multe motive. În primul rând, este singura modalitate de a include evaluările perspectivelor și nevoilor unei societăți mai largi și a cetățenilor, în loc de a răspunde cererilor anumitor grupuri etnice, religioase, dar și a celor armate, și de a negocia cu lideri ce au numai de câștigat de pe urma războiului. În al doilea rând, este singura posibilitate de a include perspectivele femeilor, nu numai ale bărbaților, după cum a și arătat campania bazată pe participarea obligatorie a ambelor sexe, inspirată de rezoluția ONU cu numărul 1325⁷². În al treilea rând, constituie șansa fiecărei minorități de a-și exprima liber părerea și de a beneficia de structuri care să facă posibilă punerea în practică a drepturilor lor. Și, în al patrulea rând, această includere sporește șansele ajungerii la o înțelegere bazată pe un mai larg consens politic și social. Revenind la minorități, având în vedere capitolul separat dedicat lor, includerea acestora în structurile societății civile conferă un plus de credibilitate și realism deciziilor în a căror elaborare este implicată societatea civilă.

Așadar, includerea tuturor actorilor afectați de război, de la femei, bărbați până la minorități etnice și religioase, este atuul societății civile și totodată opune barierele existente o strategie clară a comunicării interetnice și interreligioase.

⁷² Rezoluția atrage atenția asupra vulnerabilității femeilor în timp de război și încurajează implicarea acestora în procesul de reconstrucție.

Sprijinul pentru consolidarea societății civile ar trebui să fie încurajat ca element-cheie al politicilor de dezvoltare și de menținere a păcii. Însă, mecanismele de sprijin și sponsorizare trebuie evaluate și îmbunătățite. Este necesară întocmirea unei analize serioase și trasarea unei hărți cu agenții interesați de consolidarea păcii, precum și cu cei potențial dezinteresați. Programele internaționale elaborate pentru a susține întărirea societății civile trebuie alcătuite cu atenție. Selectarea cu grijă a partenerilor locali adecvați este crucială, căci altfel strategii ar putea da greș, sau banii ar putea fi iroșiți. O altă sarcină importantă este aceea de a selecta parteneri ce vin în întâmpinarea nevoilor sociale, a căror agendă are în vedere schimbări sociale pozitive, monitorizarea eficientă a statului sau construirea de instituții sau conexiuni. Crearea societății civile nu presupune numai crearea de noi ONG-uri, ci și colaborarea cu actori sociali tradiționali. Acest lucru înseamnă deschiderea unui spațiu în care cetățenii pot comunica și acționa înăuntrul sau în afara mecanismelor de autoguvernare. Un studiu făcut de Banca Mondială a elaborat câteva recomandări în ceea ce privește politicile donatorilor, recomandări care urmăreau îmbunătățirea criteriilor și a practicii de finanțare. Trebuie avut în minte faptul că, în afara ONG-urilor, există grupuri tradiționale, mișcări sociale, organizații de masă, care constituie, de asemenea, actori extrem de importanți ai societății civile.

Societatea civilă nu poate fi creată în exclusivitate din exterior. Sprijinul extern poate doar întări capacitățile locale: dacă aceste capacități nu există, nimic nu poate fi întărit. Mai mult, intervențiile internaționale ar trebui să vină cu stimuli pentru cooperarea între state și actorii non-statali. ONG-urile transnaționale trebuie să se asigure că nu subminează eforturile inițiativelor de pace ale societății civile locale prin impunerea propriei agende. În același timp, ONG-urile trebuie să comunice între ele pentru a evita repetarea unei situații sau irosirea unui efort.

Actorii societății civile au anumite capacități și limite clare, iar în acest fel ei pot fi evaluați în termeni de pregătire sau capacitate de auto-reflecție în legătură cu rolurile lor și impactul pe care îl au asupra comunității. Limitele implicării societății civile ar trebui trasate în mod clar. Cu toate acestea, acest lucru nu înseamnă că se va reduce importanța contribuției lor la prevenirea violenței, consolidarea păcii și rezolvarea conflictului. Potrivit Băncii Mondiale, cele mai comune slăbiciuni ale sectorului

societății civile sunt următoarele: expertiza financiară și managerială limitată, capacitatea instituțională limitată, nivelul scăzut de auto-susținere, lipsa de comunicare între organizații, intervenții la scară redusă, lipsa de înțelegere a contextului economic și social mai larg. În realitate, foarte puțini actori ai societății civile au cunoștințele, mijloacele și puterea necesare pentru a ataca chestiuni legate de economie politică în timp de război, cum ar fi cele legate de forțele armate, grupuri armate aflate în afara controlului statului sau miliții care au un interes în a continua actele de violență după semnarea tratatelor de încetare a focului, sau redresarea economiei pe timp de război, economie controlată deseori de rețele criminale. Mai mult, inițiativele societății civile nu vizează întreaga perspectivă, mai degrabă se adresează numai unei piese din puzzle. Sunt adesea trecute cu vederea chestiuni legate de justiție, iar acest lucru poate conduce la situații în care dinamica unui conflict împreună cu structurile ascunse ale puterii rămân neabordate.

Consolidarea păcii și rezolvarea conflictului necesită o abordare integrantă, în sensul în care instituțiile de stat, structurile economice și societatea civilă sunt abordate în egală măsură. Oamenii din diverse părți ale societății și din administrație, plus cei din partidele politice sau parlament, trebuie să coopereze și să se concentreze asupra creării de instituții care să faciliteze controlul efectiv și să garanteze securitatea și aplicarea justiției pentru toți indivizii și toate grupurile sociale. Reconstrucția se bazează în mare măsură pe conceptul de societate civilă, în măsura în care aceasta presupune rețele și alianțe între grupuri și indivizi dedicați atât unei schimbări sociale pașnice, cât și creării de instituții de management constructiv al conflictului. Acest lucru nu este posibil fără structuri viabile ale societății civile, dar secretul este că inițiativele nu trebuie canalizate în mod orizontal, între diverși actori ai societății civile, ci în mod vertical, între actorii acestora la diverse nivele, local, regional, național și internațional, creându-se în același timp alianțe de indivizi și grupuri în cadrul administrațiilor de stat, partidelor politice, parlamentelor și organizațiilor societății civile.

În cele din urmă, este nevoie de încă multă muncă de cercetare pentru a obține rezultate mai convingătoare în ceea ce privește munca în favoarea păcii, în speță impactul efortului actorilor societății civile. Adesea, aceștia pot să nu reprezinte motorul schimbării sau se pot dovedi incapabili de a duce la bun sfârșit singuri acest proces complex de reconstrucție, însă, în mod incontestabil, reprezintă un factor esențial, în

paralel cu alte instituții, ce condiționează bunul mers și stabilitatea procesului de consolidare a păcii și de prevenire a conflictului prin antrenarea unor actori diferiți în procese a căror reușită depinde de comunicare și implicare. Devine evident, în cele din urmă, faptul că o societate civilă vibrantă, sănătoasă antrenează într-o direcție constructivă și celelalte instituții ale statului, creând astfel premisele formării unei tradiții democratice. Iar în aceste regiuni caracterizate în primul rând de o neîndoielnică diversitate etnică și religioasă, apariția unor structuri funcționale ale societății civile reprezintă o victorie a comunicării interculturale între grupurile prezente în zonă.

Bibliografie

Barnes, Catherine - *Weaving the web: Civil Society Roles in working with Conflict and Building Peace*, London: Lynne Rienner, 2005

Carothers, Thomas - "Civil Society: Think Again", *Critical Mission: Essays on Democracy Promotion*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2004

Chauprade, Aymeric și Thual, François – *Dicționar de Geopolitică*, București, Corint, 2003

Dieckhoff, Alain – *Națiune și rațiune de stat. Identitățile naționale în mișcare*, București, Curtea Veche, 2003

Fischer, Martina - *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia- Herzegovina: Ten Years after Dayton*, Berlin, 2006

Fischer, Martina - *The Need for Multidimensional Youth Work: Education, Interethnic Networking and Income Generation*, Munster & London, 2006

Gallagher, Tom - *Balcanii în Noul Mileniu în Umbra Războiului și a Păcii*, București, Humanitas, 2006

Golubović, Zagorka, Kuzmanović, Bora și Mašović, Mirjana - *Social Character and Social Change in Light of National Conflicts*, Belgrad, 1995

Jelavich, Barbara - *Istoria Balcanilor, Secolul al XX-lea*, vol.2, Traducere de Mihai-Eugen Avădanei, Editura Institutul European, București, 2000

Knaus, Gerald și White, Nicholas - "The Internationals and the Balkans: Time for a Change", IWPR, *Balkans Crisis Report*, nr. 505, 2 iulie 2004

Madgearu, Alexandru - *Originea Medievală a Focarelor de Conflict din Peninsula Balcanică*, Editura Corint, București, 2001

Smillie, Ian - *Service Delivery or Civil society?*, Ottawa, 1996

Todorova, Maria - *Balcanii și Balcanismul*, traducere de Mihaela Oprescu și Sofia Constantinescu, Editura Humanitas, București, 2000

Kosovo Report Card, Priština/ Bruxelles: Grupul Internațional de Criză, Balkan Report, nr. 100, 28 august 2000

„Impunity for Ethnic Violence in Kosovo and Serbia Must End”, Federația Internațională de la Helsinki pentru Drepturile Omului, 29 martie 2004

„Waiting game”, *The Economist*, 9 iulie 2005

Bosnia: Reshaping the International Machinery, Sarajevo/ Bruxelles: Grupul Internațional de Criză, Balkan Report, nr. 127, 29 noiembrie 2001

Bosnia and Herzegovina Country Report, aprilie 2004, Londra, The Economist Intelligence Unit

www.lib.msu.edu/sowards/balkan/lecture1.html

www.fondromania.wordpress.com/category/cooperare-pentru-dezvoltare/

www.rferl.org/reports/balkan-report

www.watsoninstitute.org/muabet/new site/gordyWatsonreport.pdf